

โอसारตัพพธรรม
หลักปฏิบัติ ฉบับทุกข
โดยอย่าให้กระแสปฏิจสมุปบาทเกิดได้

~~~~~

— ๑๑ —

วันเสาร์ที่ ๑๒ มิถุนายน ๒๕๑๔

ท่านสาธุชน ผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ในวันนี้ จักฟังมีโดยหัวข้อว่า **หลักปฏิบัติเกี่ยวกับปฏิจสมุปบาท** ดังที่ท่านทั้งหลายก็ทราบกันดีอยู่แล้ว.

คำว่า ปฏิจสมุปบาท ยังคงเป็นคำที่แปลกประหลาด หรือแปลกหูสำหรับคนส่วนมาก; แต่แล้วเราก็ไม่อาจจะเปลี่ยนไปใช้คำอื่นได้ จะต้องใช้คำนี้ต่อไป; ฉะนั้น เป็นหน้าที่ของท่านทั้งหลาย ที่จะต้องพยายามเข้าใจคำว่าปฏิจสมุปบาทนี้ ให้ยิ่งๆ ขึ้นไป จนกว่าจะเคยชินเป็นคำธรรมดา. ผู้ที่เคยบวชเรียน ก็พอจะได้ยินได้ฟังคำนี้อยู่บ้าง; แต่ผู้ที่เป็นคนบ้านเต็มที่แล้วก็จะงงงนและเป็นเหตุให้ไม่สนใจ; ที่นี้ก็เลยไม่เข้าใจ **เรื่องที่สำคัญที่สุดในพระพุทธศาสนา**; ดังนั้นจึงเห็นว่าควรจะเอามาพูด ให้เป็นเรื่องที่เข้าใจกันเป็นธรรมดาไป ในที่สุด.

๓๔๔

การที่ต้องเอาเรื่องนี้มาพูดก็เพราะว่า มันเป็น หัวใจของพุทธศาสนา.

เมื่อพูดถึงหัวใจของพุทธศาสนา คนโดยมากก็นึกถึงเรื่องอริยสัจ. นี่ขอให้เข้าใจว่าปัจจัยสมุปบาทนั้น ก็คือ **อริยสัจที่สมบูรณ์แบบ** คือว่าเต็มขนาด : จึงขอเรียกว่า **“อริยสัจใหญ่”** ซึ่งจะได้อธิบายกันต่อไป. ในที่นี้ขอให้สรุปความสั้น ๆ ไว้ที่หนึ่งก่อนว่า เรื่องปัจจัยสมุปบาทเป็นเรื่องอริยสัจใหญ่, เป็นหัวใจของพุทธศาสนา; ฉะนั้นต้องเอามาพูดกันจนเป็นที่เข้าใจอย่างยิ่ง.

สิ่งที่ควรจะทราบไว้ต่อไป : **สิ่งที่เรียกว่าปัจจัยสมุปบาทนั้น มันมีอยู่ในคนเราแทบจะตลอดเวลา.** สิ่งที่เรียกว่าปัจจัยสมุปบาท ที่ยังฟังไม่รู้ว่าจะไร่นั้นแหละ มันมีอยู่ในคนเรา ในตัวเราเกือบตลอดเวลา แล้วเราก็ไม่รู้จัก; อย่างนี้ก็เรียกว่ามันเป็นความผิดของเรา, ไม่ใช่ความผิดของธรรมชาติ. เราไม่สนใจ เราจึงไม่รู้จักรัสิ่งที่มีอยู่ในตัวเรา แทบว่าตลอดเวลา; เดียวก็จะได้พูดให้ฟัง ว่ามันมีอยู่ในคนเราแทบตลอดเวลาอย่างไร.

เรื่องปัจจัยสมุปบาทนี้ เป็นเรื่องที่ ถ้าผู้ใดเข้าใจแล้ว ก็อาจจะปฏิบัติเพื่อดับความทุกข์ของตนได้. และเมื่อมองกันอีกทางหนึ่ง เราต้องถือว่าเป็นหน้าที่ ที่เราจะต้องทำกันทุกคน; และช่วยทำกันและกัน ให้เข้าใจเรื่องปัจจัยสมุปบาทนี้ให้ได้. มันเป็นหน้าที่ของคนเรา ที่จะต้องเข้าใจเรื่องนี้ แต่ละคนๆ แล้วมันยังเป็นหน้าที่ที่จะต้องช่วยให้ผู้อื่นเข้าใจด้วย. **ข้อนี้เป็นพระพุทธรประสงค์;** และเมื่อเราทำได้ดังนี้แล้ว ความตรัสรู้ของพระพุทธองค์ก็จะเป็นที่แน่นอน.

ข้อนี้เป็นเช่นเดียวกับเรื่องอริยสัจ : ถ้าไม่มีผู้ใดรู้เรื่องอริยสัจ ความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ก็จะเป็นที่แน่นอน คือไม่มีประโยชน์อะไร. เรื่องปัจจัยสมุปบาทมันยิ่งไปกว่านั้น หมายความว่า เป็นเรื่องอริยสัจที่สมบูรณ์เต็มที่. รวมความแล้วก็คือ เราจะต้องช่วยกันและกัน ให้รู้เรื่องปัจจัยสมุปบาท กว้างขวางออกไปทั่วทุกคนในหมู่พุทธบริษัท. นี่เป็นเหตุผลในขั้นต้น อย่างย่อๆ ว่า ทำไมเราจึงต้องพูดเรื่องปัจจัยสมุปบาท ซึ่งเป็นเรื่องอริยสัจใหญ่.

ที่นี้จะขยายความเรื่องนั้นให้ชัดเจนยิ่งขึ้นไป โดยจะตั้งหัวข้อว่า **เรื่อง**
ปฏิจจนุปบาทนั้นคือเรื่องอะไร? แล้ว **เพราะเหตุใดจึงต้องมีเรื่องนี้? ปฏิจจนุปบาท**
เพื่ออะไร? และจะมีได้โดยวิธีใด?

(๑) ถ้าถามว่า **ปฏิจจนุปบาท**คืออะไร? ก็ตอบว่า ปฏิจจนุปบาท คือ
การแสดงให้เห็นว่า **ทุกข์จะเกิดขึ้นมาอย่างไร และจะดับลงได้อย่างไรโดยละเอียด;**
และแสดงให้เห็นว่า **การที่ทุกข์เกิดขึ้นและดับไปนั้น มีลักษณะเป็นธรรมชาติที่อาศัย**
กันและกัน; ไม่ใช่ต้องมีเหตุว่า หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรืออะไรที่ไหน มาช่วยทำให้
ความทุกข์เกิด หรือทำให้ความทุกข์ดับ. มันเป็นเรื่องของธรรมชาติที่เกี่ยวเนื่อง
กันอยู่หลาย ๆ ชั้น และอาศัยกัน แล้วทำให้ความทุกข์เกิดขึ้น หรือจะทำให้
ความทุกข์ดับไป ก็ตาม. คำว่า **“ปฏิจ”** แปลว่า **อาศัย;** คำว่า **“สมุปบาท”**
แปลว่า **เกิดขึ้นพร้อม;** เรื่องของสิ่งที่อาศัยซึ่งกันและกันแล้วเกิดขึ้นพร้อม นี่คือ
เรื่องปฏิจจนุปบาท.

อีกส่วนหนึ่งก็เป็นการแสดงให้เห็นว่า **ไม่มีสัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา อยู่ที่นี่**
หรือว่าจะเวียนว่ายต่อไป. มันเป็นเรื่องของธรรมชาติล้วน ๆ ที่เกิดขึ้น – ตั้งอยู่ – ดับไป.
ถ้าเข้าใจเรื่องปฏิจจนุปบาท ก็จะเข้าใจได้ว่า ไม่มีสัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา ที่เรา
เรียกว่า “ตัวกู” นี้ไม่มี. เมื่อคนไม่รู้เรื่องนี้, ก็ปล่อยไปตามความรู้สึกคิดนึกตาม
ธรรมดา ซึ่งมีอวิชชาครอบงำแล้ว มันก็รู้สึกว่ามีสัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา นี่ความ
มุ่งหมายของเรื่องปฏิจจนุปบาทเป็นอย่างนี้. ใจความสำคัญก็คือว่า แสดงให้เห็นว่าทุกข์
เกิดและดับอย่างไร และการเกิดและดับนั้น เป็นการอาศัยซึ่งกันและกันเกิดและดับ;
และว่าอาการอย่างนั้นทั้งหมดนั้น ก็มีใช้สัตว์ มิใช่บุคคล มิใช่ตัวตน เรา เขา.

ที่ยิ่งไปกว่านั้นอีกก็คือว่า การที่มันอาศัยกัน เกิดขึ้นและดับลงนี้ **มันรุนแรง**
แบบสายฟ้าแลบ ; คือรวดเร็ว รุนแรงแบบสายฟ้าแลบ. ขอให้ทุกคนสังเกตดู
ให้ดีว่า ความคิดนึกของคนเรา ที่เกิดขึ้นมานั้น มันรวดเร็วรุนแรง. ตัวอย่างเช่น

ความโกรธอย่างนี้ เกิดขึ้นมารวดเร็วเหมือนกับสายฟ้าแลบ. นี่เรียกว่า พุทธิของจิต ที่เกิดขึ้นมารวดเร็วรุนแรง เหมือนสายฟ้าแลบ ที่เป็นไปเพื่อความทุกข์ในชีวิตประจำวัน ของคนเรานั้นเอง. นั่นแหละคือเรื่องปัจจัยสมุปบาทโดยตรง ถ้ามองเห็น จะรู้สึกว่าจะ เป็นเรื่องที่น่าหวาดเสียว หรือเป็นเรื่องที่น่ากลัวที่สุด; แต่ถ้ามองไม่เห็น มันก็ เหมือนกับว่าไม่มีอะไร. นี่ถ้าถามว่า ปัจจัยสมุปบาทคืออะไร อย่างเป็นภาษา ธรรมดาสาสามัญที่สุด ก็ตอบว่าคือเรื่อง พุทธิของจิตที่เกิดขึ้นเป็นไปเพื่อทุกข์ แล้วก็ รวดเร็วรุนแรงเหมือนสายฟ้าแลบ แล้วก็อยู่ในชีวิตประจำวันของคนเรา. นี่แหละ คือตัวปัจจัยสมุปบาท.

(๒) ปัญหาที่สองถามว่า เพราะเหตุใดเราจึงต้องมีเรื่อง ปัจจัยสมุปบาท? เราต้องมีเรื่องปัจจัยสมุปบาท เพื่อการศึกษาและปฏิบัติ. เดียวนี้ไม่มีใคร รู้เรื่องนี้ แต่มันยังกำลังเป็นมิจฉาทิฐิ. มิจฉาทิฐิของคนทั่วไปก็เป็นเหมือน มิจฉาทิฐิของภิกษุ สาคี เกวัญบุตร. ภิกษุรูปนี้ ทั้งที่เป็นภิกษุก็มีทิฐิที่ถือ และยืนยันว่า “*ตเถวํ ญาณํ สนวาติ สสรนํ, อนณํ*”. ซึ่งแปลว่า “*ญาณ นั้นเท่านั้นที่แล่นไป ที่ท่องเที่ยวไปไม่มีสิ่งอื่น*”. ภิกษุรูปนี้ถือว่า ญาณนั้นเป็น สัตว์เป็นบุคคล; แล้วก็แล่นไป, แล้วก็ท่องเที่ยวไปในวัฏสงสาร คือการเกิดแล้ว เกิดอีก; ไม่มีสิ่งอื่น. การที่ถือว่าญาณนั้นเป็นสัตว์ หรือเป็นบุคคล ตัวมันโรง สำหรับแล่นไปในวัฏสงสาร เช่นนี้ ก็เพราะไม่ทราบความจริงเรื่องปัจจัยสมุปบาท จึงได้เกิดมีทิฐิเป็นมิจฉาทิฐิขึ้นมาอย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลายพยายามที่จะให้ภิกษุรูปนี้ สละทิฐินี้เสีย, เมื่อเธอไม่สละ ก็พากันไปทูลพระพุทธเจ้า. พระพุทธเจ้าตรัสให้หาตัวไป แล้วก็ทรงสอบถามว่า มีทิฐิอย่างนั้นจริงไหม? ภิกษุรูปนี้ก็ทูลว่ามีทิฐิอย่างนั้นจริง; คือว่า “ญาณ

๑. บาลี มหาตัมหาสังขยสูตร ม.ม. ๑๒/๔๗๒/๔๔๐.

นี้แหละแล่นไปท่องเที่ยวไป ไม่ใช่อื่น”^{๕๕} ที่นี้พระพุทเจ้าท่านก็ตรัสถามว่า อะไรเป็น
 ญาณของเธอ? ภิกษุนี้ทูลตอบว่า “*ยฺวํ ยํ ภนฺเต วโท เวทยํโย, ตตฺร ตตฺร
 กลฺยาณํ ปาปกาณํ กมฺมานํ วิปากํ ปฏิสํเวเต*”^{๕๖} ซึ่งแปลว่า “ข้าแต่พระองค์
 ผู้เจริญ! สิ่งใดที่มันพูดได้ หรือมันรู้สึกอะไรได้ แล้วมันเสวยวิบากของกรรมทั้งหลาย
 ทั้งที่เป็นกรรมดีและกรรมชั่ว นั้นแหละคือญาณ”^{๕๗}

นี่ก็ยังเป็นมิจฉาทิฎฐิหนักยิ่งขึ้นไปอีก : ตัวญาณ คือสิ่งที่ทำให้พูดได้
 ที่ทำให้รู้สึกอะไรได้ แล้วเสวยผลกรรมต่อไปข้างหน้า.

คนธรรมดาฟังไม่ถูกว่า ทำไมการถืออย่างนี้จึงเป็นมิจฉาทิฎฐิ; เพราะ
 ใครๆ ก็เชื่อว่า ญาณมีอยู่ แล้วญาณเป็นอย่างนั้นๆ ฉะนั้นคนธรรมดาพูดกัน
 เสียแต่อย่างนั้น จนชิน ก็เลยไม่รู้ว่าเป็นมิจฉาทิฎฐิ.

คำพูดเช่นนี้เป็นมิจฉาทิฎฐิ เพราะยืนยันว่าญาณเป็นของเที่ยง เป็นของ
 ที่มีอยู่ ในตัวมันเอง มิใช่เป็นเพียงปัจจุสมุปันนธรรม คือมิใช่เป็นเพียงผลของ
 ปฏิจัสสมุปบาท.

ที่แท้ญาณเป็นเพียงปัจจุสมุปันนธรรม หมายความว่า ไม่มีตัวตน
 เพียงแต่ว่า อาศัยเหตุปัจจัยปรุงแต่งเกิดขึ้น สืบต่อกันไปชั่วคราวๆ เท่านั้น. อย่างนี้
 เรียกว่า เห็นว่าญาณนั้นเป็นปัจจุสมุปันนธรรม, ซึ่งตามนัยแห่งปัจจุสมุปบาท
 แสดงให้เห็นว่า ตัวตนไม่มี.

ที่นี้ภิกษุ สาคี เกวัญบุตร^{๕๘} ยืนยันว่ามีตัวตน; หรือยืนยันว่าญาณนั้น
 เป็นตัวตน คือมันแล่นไป มันท่องเที่ยวไป หรือว่าอยู่ที่นั่น เขาก็พูดว่า เป็นผู้พูด
 เป็นผู้รู้สึกอารมณ์ต่างๆ แล้วเป็นผู้เสวยวิบากของกรรมทั้งหลาย ที่เป็นกุศลเป็น
 อกุศล คือว่ามีตัวตน มีตัวเรา ที่เป็นอย่างนั้น, แล้วเรียกว่าญาณ.

๑. บาลี มหาตันหาสังขยสูตร ม.ม. ๑๒/๔๗๕/๔๔๒.

นี่เพราะเหตุว่า คนทั้งหลาย มีทิฐิอย่างนี้กันอยู่ทั่วไป โดยไม่รู้ว่าเป็น
มิจฉาทิฐิ เราจึงต้องมีเรื่องปัจจัยสมุปบาท ที่บอกให้รู้ความจริงว่า มันไม่มีตัวตน;
วิญญาณนั้น มิใช่ตัวตน. ถ้าว่าวิญญาณมี มันก็เป็นเพียงปัจจัยสมุปบันธรรม
คือธรรมชาติที่อาศัยกันเกิดขึ้นทยอยกันยับๆไป เท่านั้นเอง; ไม่เป็นตัวเป็นตน
อะไรที่ไหน. เพราะเหตุนี้จึงต้องรู้เรื่องปัจจัยสมุปบาท.

(๓) ที่นี้ถามว่า **ปัจจัยสมุปบาทเพื่ออะไร ?**

ก็เพื่อพ้นจากมิจฉาทิฐิที่ว่า คนมีอยู่; แล้วคนไปเกิด; แล้วคนเป็นไป
ตามกรรมเหล่านี้; แล้วก็เพื่อจะดับทุกข์สิ้นเชิง คือมีสัมมาทิฐิขึ้นมา. ถ้ายังหลง
เรื่องวิญญาณเป็นตัวตน ก็ยังเป็นมิจฉาทิฐิ มันก็มีความทุกข์และดับทุกข์ไม่ได้;
ฉะนั้นจะต้องรู้เรื่องวิญญาณที่แท้จริง ว่าเป็นอะไร; คือเป็นปัจจัยสมุปบันธรรม
เกิดขึ้นโดยนัยแห่งปัจจัยสมุปบาท อย่างนั้นมันจึงจะดับทุกข์ได้, และจะดับทุกข์ได้
สิ้นเชิง โดยที่มีสัมมาทิฐิ เข้าใจอย่างถูกต้อง. ข้อนี้อันหลักบาลีสันๆว่า **ปัจจัย-
สมุปบัน วิญญาณ..... วิญญาณเป็นปัจจัยสมุปบันธรรม;** คือสิ่งที่อาศัยกัน
และกันเกิดขึ้น; **อณฺุตร ปุจฺจยา นตฺถิ วิญาณสฺส สมฺภโว...** ถ้าปราศจาก
ซึ่งปัจจัยเหล่านั้นแล้ว การเกิดขึ้นแห่งวิญญาณมิได้.

ข้อนี้แสดงว่า ถ้าวิญญาณมีตัวตนจริง, มันก็ควรมิได้โดยตัวมันเอง โดยไม่
ต้องอาศัยปัจจัยอะไร; เดียวนี้ตัวมันเองมิได้มี; มีแต่ปัจจัยที่ปรุงแต่งกันขึ้น **แต่
มันประณีตกลับถึงกับทำให้รู้สึกคิดนึกได้** ให้นามรูปนี้ ทำอะไรได้ พุดจาได้ อะไร
ได้ต่างๆ ก็เลยเข้าใจผิดไปในตัวมันเอง ว่ามีอะไรอันหนึ่งเป็นตัวเป็นตนอยู่ในนามรูป
นี้ ซึ่งในที่นี้เรียกกันว่าวิญญาณ. เรื่องปัจจัยสมุปบาทนี้ ก็มีเพื่อประโยชน์อันนี้เอง
ให้ละมิจฉาทิฐิเสีย แล้วจะได้ดับความทุกข์สิ้นเชิงได้.

(๔) ที่นี้ปัญหาต่อไปก็มีว่า **จะมีการดับทุกข์ได้โดยวิธีใด ? ทำอย่างไร ?**

คำตอบก็เหมือนกับที่แล้วว่า ในหลักทั่วไปว่า จะได้โดยการปฏิบัติ
ที่ถูกต้อง คือการมีชีวิตอยู่อย่างถูกต้อง หรือการเป็นอยู่ที่ชอบ. ความเป็นอยู่ที่ชอบนั้น

๑. บาลี มหาตันหาสังขยสูตร ม.ม. ๑๒/๔๗๕/๔๔๓.

ก็คือ **การเป็นอยู่ที่สามารถทำลายวิชาเสียได้ ด้วยวิชา** คือการเป็นอยู่ที่ทำลายความโง่เสียได้ ด้วยความรู้. หรือถ้าจะสรุปความอีกทีหนึ่ง ก็เป็นการสรุปว่า คือการมีสติอยู่ตลอดเวลา; และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง **มีสติเมื่อมีอารมณ์มากกระทบ**. นี่ขอให้เข้าใจคำว่า “**เป็นอยู่โดยชอบ**” นั้น เป็นอยู่อย่างนี้ คือ **เป็นอยู่โดยมีสติสมบูรณ์อยู่ตลอดเวลา** และโดยเฉพาะเมื่อมีอารมณ์มากกระทบ. เมื่อเป็นอยู่อย่างนี้ ความโง่เกิดไม่ได้ อวิชชาเกิดไม่ได้ สามารถขจัดอวิชชาออกไปเสียได้ มันเหลืออยู่แต่วิชาหรือความรู้. นี่แหละคือความเป็นอยู่ชอบ เป็นอยู่ชนิดที่ความทุกข์เกิดไม่ได้. โดยหลักใหญ่ๆ เรื่องปฏิจจนสมุปบาทนั้นมีอยู่อย่างนี้.

๑. **เมื่อถามว่าปฏิจจนสมุปบาทคืออะไร ? ก็คือการแสดงให้เห็นเรื่องความทุกข์ที่เกิดขึ้นในรูปสายฟ้าแลบ ในจิตใจของคนเราเป็นประจำวัน.**

๒. **เพราะเหตุใดเราจึงต้องรู้เรื่องนี้ ? ก็เพราะว่า คนมันกำลังโง่ ไม่รู้เรื่องนี้.**

๓. **รู้เพื่อประโยชน์อะไร ? เพื่อให้รู้ถูกต้องและให้ดับทุกข์เสียได้.**

๔. **จะดับทุกข์ได้โดยวิธีใด ? ก็โดยวิธีที่ปฏิบัติให้ถูกต้องตามกฎเกณฑ์ของปฏิจจนสมุปบาท คือ อย่าให้กระแสปฏิจจนสมุปบาทมันเกิดขึ้นมาได้ เพราะว่ามีสติรู้สึกตัวอยู่ตลอดเวลา. เรื่องมันสัมพันธ์กันอยู่อย่างนี้. รวมกันก็เรียกว่า “ปฏิจจนสมุปบาท”.**

สอนผิดจนปฏิบัติไม่ได้

ที่นี้ยังมีปัญหาที่ร้ายแรง หรือยิ่งไปกว่านั้นก็คือ ปัญหาที่ว่า เรื่องปฏิจจนสมุปบาทนี้ กำลังสอนกันอยู่อย่างที่เราเรียกว่า ไม่ตรงหรือไม่ถูกต้องตามพระบาลีเดิม;

หมายถึงบาลีพระพุทธานุญาต ที่มีอยู่ในสูตรต้นตะกัณหลายที่เป็นของเดิม. ของเดิมในบาลีมีไว้อย่างหนึ่ง มีอยู่อย่างหนึ่ง, แล้วได้ยวนมาสอนกันไปเสีย อีกอย่างหนึ่ง. ความผิดแปลกกันในข้อนี้ ก็คือว่าในพระบาลีเดิม พูดเรื่องปัจจัยสมุปบาทไว้ในลักษณะที่มันติดต่อกันเป็นสายไปเลย; ในรอบหนึ่งมีอยู่ ๑๑ อากาโร อย่างนี้ มันติดต่อกันเป็นสายไปเลย. ได้ยวนมาสอนกันว่าใน ๑๑ อากาโร รอบหนึ่งนี้ จะกินเวลายืดออกไปตั้ง ๓ ชาติ; คือชาติในอดีตด้วย ชาติในปัจจุบันด้วย ชาติในอนาคตด้วย ไปสอนกันเสียอย่างนี้ จนปฏิบัติอะไรไม่ได้.

ตามหลักพระบาลีเดิมนั้น มันติดต่อกันไปทั้งหมด ๑๑ อากาโร ในขณะที่เวลาที่คนเรามีเรื่องที่เป็นกิเลสเกิดขึ้นในใจ ครั้งหนึ่ง; เพราะฉะนั้น ไม่ต้องกินเวลาดัง ๓ ชาติ : กินเวลาไม่ถึงชาติ, กินเวลาไม่ถึงปี, กินเวลาไม่ถึงเดือน, กินเวลาไม่ถึงวัน; หมายความว่า บางทีเพียงชั่วกระพริบตาเดียวเท่านั้น ปัจจัยสมุปบาทได้มารอบเป็นเรื่องๆ หนึ่ง มีความทุกข์เสร็จแล้ว. นี่คือการสอนที่ผิดจากพระบาลีเดิม แล้วเรื่องปัจจัยสมุปบาท ก็กลายเป็นเรื่องที่ไม่มีความหมายอะไรเลย นอกจากไวยิงกันเล่น. ถ้าสอนอย่างถูกต้องตามพระบาลีเดิมก็จะมีประโยชน์อย่างยิ่ง เพราะตรงกับปัญหาเฉพาะหน้าที่มีอยู่เป็นประจำวัน, ฉะนั้น ขอให้ตั้งใจฟังต่อไป.

การที่จะเข้าใจได้ดี ที่แรกก็ต้องรู้เรื่อง จำนวนปัจจัยสมุปบาทธรรม ๑๑ นั้นแหละ เสียก่อน. ๑๑ นั้นก็คือ :-

๑. อวิชชาปัจจัย สงขาร : เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย จึงเกิดสังขาร;
๒. สงขารปัจจัย วิญญาณ : เพราะสังขารเป็นปัจจัย จึงเกิดวิญญาณ;
๓. วิญญาณปัจจัย นามรูป : เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย จึงเกิดนามรูป;
๔. นามรูปปัจจัย สฬายตนะ : เพราะนามรูปเป็นปัจจัย จึงเกิดอายตนะหก;
๕. สฬายตนะปัจจัย ผัสส : เพราะอายตนะหกเป็นปัจจัย จึงเกิดผัสสะ;
๖. ผัสสปัจจัย เวทนา : เพราะผัสสะเป็นปัจจัย จึงเกิดเวทนา;
๗. เวทนาปัจจัย ตณฺหา : เพราะเวทนาเป็นปัจจัย จึงเกิดตัณหา;

๘. ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานํ : เพราะตณฺหาเป็นปจฺจย จึงเกิดอุปาทาน;
 ๙. อุปาทานปจฺจยา ภโว : เพราะอุปาทานเป็นปจฺจย จึงเกิดภพ;
 ๑๐. ภวปจฺจยา ชาติ : เพราะภพเป็นปจฺจย จึงเกิดชาติ;
 ๑๑. ชาติปจฺจยา ชรามรณํ โสกะปริเทวทุกขโทมนสฺสุปายาสา : เพราะชาติเป็นปจฺจยจึงมีชรา มีมรณะ โสกะปริเทวะ ทุกขโทมนสฺส อุปายาส ซึ่งเป็นความทุกข์ทงนั้น เกิดขึ้น. นับได้ตั้ง ๑๑ ตอน หรือ ๑๑ อากาโร อาศัยกัน.

เมื่อมีการอาศัยกันถึง ๑๑ ตอน มันจึงเป็นปฏิจสุมฺปาทรอบหนึ่งหรือสายหนึ่ง. ใน ๑๑ ตอนนั้น ที่แสดงไว้ในพระบาลี จะเห็นได้ว่า **ติดต่อกันไป ไม่มีอะไรมาขึ้น** : ไม่จำเป็นต้องเอา ๒ ตอนแรกไปไว้ในชาติในอดีต; แล้วเอา ๘ ตอนตรงกลางมาไว้ในชาติปัจจุบัน; แล้วอีกตอนหนึ่งไปไว้ในชาติหน้า; แล้วรอบหนึ่งสายหนึ่งกินเวลา ๓ ชาติ. อย่างนี้มันจะทำอะไรกันได้ จะควบคุมมันได้อย่างไร จะปฏิบัติดับทุกข์ได้อย่างไร เพราะมันแยกกันอยู่ : เหตุอยู่ชาติหนึ่ง ผลอยู่ชาติหนึ่ง, แล้วจะควบคุมมันได้อย่างไร. ฉะนั้น **เดี๋ยวนี้เราไม่ได้ประโยชน์จากปฏิจสุมฺปาทหรือความรู้เรื่องปฏิจสุมฺปาทเลย** เพราะเราเข้าใจผิด สอนกันผิด **ให้มันคร่อมกันอยู่ตั้ง ๓ ชาติ** แล้วมีปฏิจสุมฺปาทเพียงรอบเดียว วงเดียวเท่านั้น.

ถ้าสังเกตดูในพระบาลี จะเห็นว่ามันไม่ใช่อย่างนั้น ไม่ต้องรอถึง ๓ ชาติ จึงจะมีปฏิจสุมฺปาทครบรอบ : ในอดีตใจเดียวเท่านั้น ก็มีปฏิจสุมฺปาทครบได้ทั้งรอบ; หรือจะสองอดีตใจ สามอดีตใจก็ได้ แล้วแต่กรณี. แต่ว่าแม้แต่อดีตใจเดียว มันก็เป็นได้ครบทั้งรอบ ไม่ต้องรอเป็นชาติ ๆ แล้วตั้ง ๓ ชาติ.

กระแสปฏิจสุมฺปาทเกิด ตัวอย่างที่ ๑

ทีนี้จะยกตัวอย่างให้ฟังในการเป็นอยู่ทุกวัน ๆ ของคนเรา มีปฏิจสุมฺปาทอย่างไร : เด็กเล็ก ๆ คนหนึ่งร้องไห้จ้าขึ้นมา เพราะตุ๊กตาดตกแตก. นี่ก็ลองกำหนดไว้ให้ดี เดี่ยวจะอธิบายให้ฟังว่าเป็นปฏิจสุมฺปาทอย่างไร. มีเด็กเล็ก ๆ คนหนึ่งร้อง

หลักปฏิบัติ ดังทุกซ์ โดยอย่าให้กระแสนิจสมุบาทเกิดได้

๓๕๓

จำขณมา เพราะตักตาดกแตก : พอเขาเห็นตักตาดกแตกนี้ เรียกว่า ตา กับรูปกระทบกันเกิดจักขุวิญญาณขณมา รู้ว่าตักตาดกแตก.

ตามธรรมดา เด็กคนนี้ประกอบอยู่ด้วย **อวิชชา** เพราะว่าเขาไม่เคยรู้ธรรมะไม่รู้อะไรเลย; เมื่อตักตาดกแตกนั้น ใจของเขาประกอบอยู่ด้วยอวิชชา.

อวิชชา จึงปรุงแต่งให้เกิดสังขาร คืออำนาจชนิดหนึ่ง ที่จะให้เกิดความคิดความนึกอันหนึ่ง ที่จะเป็น **วิญญาณ**;

สิ่งที่เรียกว่า **วิญญาณ** ก็คือเห็นตักตาดกแตก แล้วรู้ว่าตักตาดกแตก อันนี้เป็นวิญญาณทางตา เพราะอาศัยตาเห็นตักตาดกแตก. แล้วมีอวิชชาอยู่ในขณะนั้น คือไม่มีสติ เพราะว่าไม่มีความรู้เรื่องธรรมะเลย จึงเรียกว่า **ไม่มีสติ และมีอวิชชาอยู่**; ฉะนั้นจึงเกิดอำนาจปรุงแต่ง **วิญญาณ** ที่จะเห็นรูปไป ในทางที่จะเป็นทุกซ์. ความประจวบของตากับรูปคือตักตา แล้วกับวิญญาณที่รู้เห็น รวมกันเรียกว่าผัสสะ.

เดี๋ยวนี้ผัสสะทางตาได้เกิดขึ้นแก่เด็กคนนี้; แล้วจากผัสสะอันนี้ ถ้าจะพูดให้ละเอียดกว่า ให้เกิด **นามรูป** คือร่างกายและใจของเด็กคนนั้นมา ชนิดที่พร้อมสำหรับที่จะเป็นทุกซ์.

นี่ขอให้รู้ว่า ตามธรรมดาร่างกายจิตใจของเราไม่อยู่ในลักษณะที่จะเป็นทุกซ์ จะต้องมียวิชชา หรือมีอะไรมาปรุงแต่ง ให้มันเปลี่ยนมาอยู่ในลักษณะที่มันอาจจะเป็นทุกซ์, ดังนั้นจึงเรียกว่า **นามรูปก็เพ่งเกิดเคยวน เฉพาะกรณี**; หมายความว่า มันปรุงแต่งวิญญาณด้วยอวิชชาขณมาแล้ว วิญญาณนั้นก็ช่วยทำให้ร่างกายกับจิตใจมันเปลี่ยนสภาพ ลูกขณมาสำหรับทำหน้าที่ พร้อมที่จะเป็นทุกซ์.

และ **ในนามรูป** ชนิดนี้ ขณะนี้จะ **เกิดมีอายตนะ** อันพร้อมที่จะเป็นทุกซ์. คือไม่เหลืออยู่ตามปกติ แล้วมันก็จะ **มีผัสสะ** ที่สมบูรณ์ ที่พร้อมที่จะเป็นทุกซ์ **เฉพาะในกรณี**; แล้วมันก็มี **เวทนา** คือความรู้สึกเป็นทุกซ์; แล้วเวทนาที่เป็นความทุกข์นี้ ทำให้เกิด **ตัณหา** คือความอยากไปตามอำนาจของความทุกข์นั้น; **อุปาทาน** ยึดมั่นเป็นความทุกข์ของกู; มันก็เกิด “กู” ขณมาเรียกว่า **ภพ**; แล้วเบิกบาน

เต็มๆที่เรียกว่า **ชาติ**; แล้ว **มีความทุกข์** ในเรื่องตูกตาแตกนี้ คือร้องไห้; นั่นก็คือ **สิ่งที่เรียกว่าอุปายาส** แปลว่าความเหี่ยวแห้งใจอย่างยิ่ง.

ทีนี้ เรื่องชาตินี้มันมีความหมายกว้าง คือรวมชรามรณะอะไรไว้เสร็จ. ถ้าไม่มีวิชชา ก็ไม่ถือว่าตูกตาแตก หรือตูกตาย หรืออะไรทำนองนั้น; แล้วก็ไม่มีทุกข์แต่อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้นเลย. เดียวนี้ทุกข์มันเกิดเต็มที่เพราะว่า มันเกิดอุปาทานว่าตัวกู, ตูกตาของกู, แล้วตูกตาก็แตกแล้ว, แล้วก็ทำอะไรไม่ถูก เพราะมีวิชชา; ดังนั้นจึงร้องไห้. การร้องไห้คืออาการของความทุกข์ ขั้นสูงสุด เต็มที่ ถึงที่สุดของปัจจุสมุปบาท.

ตรงนี้คนโดยมากฟังไม่เข้าใจ ในข้อลึกลับ ของข้อที่ว่า **ภาษาธรรมหรือภาษาปัจจุสมุปบาท** นี้เขาไม่ได้ถือว่า คนได้เกิดอยู่แล้วตลอดเวลา; หรือว่า นามรูปได้เกิดอยู่แล้ว หรืออายตนะได้เกิดอยู่แล้ว; ถือว่า เท่ากับยังไม่ได้เกิด เพราะมันยังไม่ได้ทำอะไรตามหน้าที่. ต่อเมื่อมีธรรมชาติอันใดอันหนึ่งมาปรุงแต่ง ให้มันทำหน้าที่ เมื่อนั้นจึงจะเรียกว่าเกิด : เช่นลูกตาของเรา, เราก็ถือว่ามียอยู่แล้ว หรือเกิดอยู่แล้ว; แต่ตามทางธรรมะถือว่ายังมิได้เกิด จนกว่าเมื่อใดตา นั้น จะเห็น **รูป** ทำหน้าที่การเห็นรูป จึงจะเรียกว่ามีตาเกิดขึ้นมา; แล้วรูปก็เกิดขึ้นมา; แล้ว **วิญญาณทางตานักเกิดขึ้นมา**; ๓ อย่างนี้ช่วยกัน ทำให้สิ่งที่เรียกว่า **ผัสสะ** เกิดขึ้นมา; แล้ว **ผัสสะ** นี้ทำให้เกิด **เวทนา** **คันหา** **เรื่อ** ไปจนตลอดสาย.

ทีนี้ถ้าว่า ต่อมาเด็กคนนั้น เอาเรื่องตูกตาแตกมานอนคิด แล้วนอนร้องไห้ อยู่อีก; นี่มันกลายเป็นเรื่องทางมโนวิญญาณ ไม่ใช่ทางจักขุวิญญาณแล้ว; คือเขาคิดนึกขึ้นมาถึงตูกตาที่แตก ก็เป็นเรื่องความคิดที่เป็นขมมรรณ; แล้วขมมรรณ กับใจสัมผัสกัน ทำให้เกิดมโนวิญญาณ รู้สึกถึงเรื่องที่ตูกตาแตก. นี่มันสร้างนามรูป คือ **กายกับใจในขณะนั้น** ให้เปลี่ยนไปเป็น **นามรูปที่จะเป็นที่ตั้งของอายตนะที่จะเป็นทุกข์**; อายตนะนั้นก็จะสร้างให้เกิดผัสสะ ชนิดที่เป็นที่ตั้งของความทุกข์;

เกิดเวทนา, ตัณหา, อุปาทาน จนเป็นทุกข์ จนนอนร้องไห้อยู่อีกครึ่งหนึ่ง ทั้งที่
ตุกตามันแตก มาตั้งหลายวันแล้ว หรือหลายอาทิตย์แล้วก็ได้. **ความผิดที่ปรุงแต่ง**
ทยอยกันอย่างนี้ เรียกว่าปฏิบัติสมุบาท มีอยู่ในคนเราเป็นประจำวัน.

กระแสปฏิบัติสมุบาทเกิด ตัวอย่างที่ ๒

ยกตัวอย่างอีกว่านักเรียนคนหนึ่งสอบไล่ตก นอนร้องไห้อยู่ หรือสมมติว่า
เป็นลม. เด็กคนนั้นไปเห็นประกาศที่ปิดอยู่ว่า ในบัญชีนี้มีชื่อของตัว แสดงว่าตก
สอบไล่ตก, หรือไม่มีชื่อของตัวก็แสดงว่าสอบไล่ตก. เขาเห็นประกาศนั้นด้วยตา;
ประกาศนั้นมันมีความหมาย : มันไม่ใช่รูปเฉย ๆ; มันเป็นรูปที่มีความหมายที่บอก
ให้เขารู้ว่าอย่างไร. สำหรับเขา นั้น เมื่อเห็นประกาศนี้ด้วยตา มันเกิดจักษุวิญญาณ
ชนิดที่ทำให้นามรูป คือร่างกายจิตใจตามปกติของเขา เปลี่ยนไปเป็นลักษณะ
อย่างอื่น คือลักษณะที่จะให้เกิดอายตนะ แล้วผัสสะ ที่จะเป็นทุกข์.

อายตนะที่มีอยู่ตามปกติมันไม่เป็นทุกข์ พอถูกปรุงแต่งอย่างนี้ อายตนะนั้น
มันจะต้องเป็นทุกข์ คือจะช่วยให้ไปในทางที่เกิดความทุกข์ คือมีผัสสะ เวทนา
เรedyไปจนถึงตัณหา อุปาทาน : เป็นตัวกู สอบไล่ตก แล้วเป็นลมล้มพับลงไป
ในชั่วที่ตาเห็นประกาศนั้น อึดใจหนึ่งเท่านั้นก็เป็นลมล้มลงไปแล้ว. อย่างนี้เรียกว่า
ปฏิบัติสมุบาทได้ทำงานไปแล้วตลอดสายทั้ง ๑๑ อากา. เขามีตัวกูที่สอบไล่ตก
เป็นทุกข์อย่างยิ่ง เป็นโทมนัสอย่างยิ่ง เป็นอุปายาสอย่างยิ่ง.

ต่อมาหลายชั่วโมง หรืออีกสองสามวัน เขามานึกถึงเรื่องนั้นก็ยังเป็นลมอีก.
อย่างนั้นมันก็มีอาการอย่างเดียวกัน คือเป็นปฏิบัติสมุบาทอย่างเดียวกัน แต่ครั้งนี้อาศัย
ทางมนโหหาร หรือมนโหวิญญาณ : มีวิญญาณอย่างนี้เกิด แล้วก็สร้างนามรูปที่จะ
เป็นทุกข์ สร้างอายตนะที่จะเป็นทุกข์ สร้างผัสสะเวทนาที่จะเป็นทุกข์ แล้วก็มีตัณหา
มีอุปาทาน; ปรุงเพื่อเป็นทุกข์ไปตามลำดับแล้ว ก็ไปรุนแรงถึงขั้นสุดเมื่อเป็นชาติ
เป็น “**ตัวกูสอบไล่ตก**” อีกทีหนึ่ง.

กระแสนิจสมุปบาทเกิด ตัวอย่างที่ ๓

ยกตัวอย่างอีกว่า นางสาวคนหนึ่งเห็นแฟนของตัวเอง ไปควงอยู่กับผู้หญิงคนอื่น : นี่ขอภัยพูดคำโสกโดกหยาบคายอย่างนี้บ้าง เพราะว่าเขาพูดกันอย่างนี้ ; มันก็มีหัวอกหัวใจอื่น เหมือนกับมันรักเข้าไปอยู่ในนั้นสัก ๑๐ ชุม. ในหัวใจของนางสาวคนนั้น มันร้อนเหมือนกับมันรักเข้าไปอยู่สัก ๑๐ ชุม. ภายใน **ขั้วอกใจเดียว** หรือ **คร่งอกใจ** เท่านั้น หลังจากได้เห็นแฟนของเขา ไปควงกันอยู่กับผู้หญิงคนอื่น.

นี่หมายความว่าตาของแกระกระทบกับรูปนี้, รูปของแฟนที่ควงอยู่กับผู้หญิงคนอื่นนั้น, จะนั้นมันก็สร้างวิญญาน คือจักขุวิญญานขึ้นมาในทันทีทันใดนั้น. ก่อนหน้านั้นไม่มีวิญญานชนิดนี้; มีแต่วิญญานที่ไม่ทำหน้าที่อะไร; หรือเรียกได้ว่าไม่ได้มี. ที่วิญญานชนิดนี้ กับรูป กับตานี้ รวมกันเป็นผัสสะ เมื่อตะกัณผัสสะไม่ได้มี เดี่ยวนี้มี : **มีผัสสะคือการกระทบกันระหว่างตา กับรูป กับจักขุวิญญาน.**

ผัสสะเกิดขึ้นแล้ว แล้วก็ทำให้มีเวทนา ตัณหาเรื่อยไป. หรือว่าจะเอาละเอียดกระทั่งว่าพอวิญญานเกิดขึ้นแล้ว ก็เปลี่ยนร่างกายและใจเข้าไปเป็นคนละชนิดเลย; แล้วก็สร้างอายตนะ ตานันแหละ ให้มันพร้อมที่จะเป็นทุกข์ แล้วมันก็มีผัสสะ มีอะไรที่เป็นเวทนา เป็นตัณหา เป็นทุกข์ได้ นี่พูดให้มันละเอียด : มีเวทนาที่เป็นทุกข์ก็มตมหาดนรน แล้วก็มีอุปาทานว่า กู! กู! กู! กูแน่แล้ว กูตายแล้ว กูอะไรอย่างนี้.

นี่มันเป็นชาติ มันเป็นตัวกูที่เป็นทุกข์; ตัวกูชนิดที่เป็นทุกข์ ได้เป็นชาติเกิดขึ้นมา มันก็ต้องเป็นทุกข์ หรือว่าเพียงเป็นตัวกูเท่านั้น ก็ยึดถือชาตินี้ให้เป็นความทุกข์; เป็นความสูญเสียของกูแล้วก็มีทุกข์ มีโทมนัส มีอุปายาส อย่างนี้คือปฏิจสมุปบาทที่เต็มรูปเต็มสายทั้ง ๑๑ อาการ อยู่ที่หัวใจของเด็กหญิงคนนั้น. นี่เรียกว่า ปฏิจสมุปบาทสายนี้รอบนี้ได้เกิดขึ้นทางตา.

ที่นี้ สมมติว่านางสาวคนนั้นถูกเพื่อนหลอก : ที่จริงแฟนของเขาไม่ได้ไปควงกับใครที่ไหน แต่เพื่อนด้วยกันมาหลอกว่า แฟนของเธอไปควงอยู่กับผู้หญิงคนนั้น

แล้วมันเชื้อ; อย่างนี้เข้ามาทางหู คือว่าเสียงกระทบหูเกิดโสทวิญญานที่ประกอบอยู่ด้วยอวิชชา เพราะปราศจากสติ วิญญานนี้ก็จะสร้างนามรูป คือกายกับใจของเขา อันใหม่ทันที สำหรับที่จะมีอายตนะ ที่จะทำหน้าที่ให้เป็นทุกข์ในกรณีนี้; มีผัสสะสมบูรณ์ มีเวทนาขึ้นมาตรงตามเรื่องนั้น คือทุกข์เวทนา, มีตัณหาตัณรน, มีอุปาทานยึดมั่น, มีภพเป็นตัวกู – ของกูเต็มที, เป็นชาติของกู ที่มีความทุกข์ โทมนัสอุปายาส. นี้เรียกว่าเขาเป็นทุกข์ตามกฎเกณฑ์ของปัจจุสมุปปาทครบถ้วน หากแต่ว่าทางหู.

นี่ นางสาวคนนี้อีกเหมือนกัน ต่อมาหลายชั่วโมงหลายวัน เขาเพียงแต่เกิดนี้กระแวงขึ้นมาเองเท่านั้น ไม่มีใครมาบอก และไม่ได้เห็นด้วยตา แต่เขาเกิดกระแวงขึ้นมาในใจ ว่าแฟนของเขาไปคงกับผู้หญิงอื่นแน่ เพราะเหตุอย่างนั้น ๆ; เขาสันนิษฐาน. อย่างนี้ปัจจุสมุปปาทก็เกิดขึ้นทางมโนทวาร คือธรรมารมณกระทบมโนเกิดมโนวิญญาน; **มโนวิญญานนี้สร้างนามรูปใหม่ คือเปลี่ยนนามรูป ร่างกายจิตใจเปล่า ๆ ที่ไม่ทำอะไร ให้เป็นร่างกายและใจที่จะเป็นทุกข์ขึ้นมา.** จากนั้นนามรูปนี้ก็สร้างอายตนะที่ทำให้เป็นทุกข์, สร้างผัสสะที่จะทำให้เป็นทุกข์, สร้างเวทนาที่จะทำให้เป็นทุกข์, แล้วก็มีตัณหาตัณรนไปตามเวทนานั้น, มีอุปาทานยึดมั่นแล้วมันก็เป็นทุกข์อย่างเดียวกันอีก.

นี่เรียกว่าปัจจุสมุปปาทตอนนี้ ของนางสาวคนเดียวเท่านั้น อาศัยมโนวิญญาน : เมื่อเขาเห็นรูปด้วยตา ปัจจุสมุปปาทของเขาก็อาศัยจักขุวิญญาน; เมื่อเขาได้ฟังเพื่อนหลอก ไม่ใช่เรื่องจริง เขาก็อาศัยโสทวิญญาน; แล้วเขา **กระแวงเอาเอง เขาอาศัยมโนวิญญาน;** นี่แสดงว่ามันอาจจะอาศัยอายตนะอื่น ๆ ก็ได้ แล้วก็มีคามทุกข์ได้เหมือนกัน.

ขอให้คิดว่าชั่วแวบเดียวเท่านั้น ปัจจุสมุปปาทก็เป็นไปครบวงจรที่จะเป็นทุกข์; เป็นไปเต็มรอบหรือสายหนึ่งครบทั้ง ๑๑ อาการ, หรือว่าชั่วขณะที่ลูกสะกิดเห็นหน้าแม่ผัว อึดอึดตัณรนร้อนใจอยู่นี้ ชั่วอึดใจเดียวเท่านั้น ปัจจุสมุปปาท

ก็ไปไม่ครบถ้วนทั้ง ๑๑ อาการ : เขาเห็นรูปชั่วตาแล้ว ก็สร้างจักรวาลขึ้นมา
 ชนิดที่เปลี่ยนนามรูปนี้ มาเป็นนามรูปที่พร้อมทั้งเป็นทุกข์, สร้างอาสคนะ ที่จะเป็น
 ทุกข์, สร้างผัสสะ ที่จะเป็นทุกข์, เวทนา เกิดขึ้นก็เป็นทุกข์เวทนา; คัมภีร กัดกร่อน
 เพราะไม่ชอบหน้าแม่ผิว มันก็มี อุปาทาน เป็น ภพ เป็น ชาติ เป็น ตัว ที่เกลียดหน้า
 แม่ผิว แล้วก็เป็นทุกข์อยู่. นี่มันเสียเวลากันมากสักหน่อยในเรื่องนี้; ขอให้หันฟัง.

กระแสปฏิจสมุปบาทเกิด ตัวอย่างที่ ๔

ที่นี่ จะไม่พูดถึงคนนั้นคนนี้ แต่จะพูดว่าใครคนใดคนหนึ่ง กำลังเคี้ยวอาหาร
 อย่างเอร็ดอร่อยอยู่ในปาก. **กิบองเอร็ดอร่อยนั้น คนธรรมดาต้องขาดสติเสมอ.**
 ต้องเผละสติ, ต้องมีวิชาครอบงำเสมอ; ขอให้เข้าใจไว้อย่างนั้น. เมื่อกำลังกิน
 อะไรอร่อยที่สุดนี้ มันเป็นเวลาที่จะเผละสติเพราะความอร่อย มีวิชาผสมอยู่ด้วยจริง.

ความคิดของคนที่อร่อยทางลิ้น เป็นปฏิจสมุปบาทเต็มรอบอยู่แล้ว โดย
 ลักษณะอย่างเดียวกัน : รสกระทบกับลิ้น เกิดชีวหาวิญญาณ สร้างนามรูปใหม่ขึ้นมา
 สำหรับจะเป็นทุกข์; หรือเปลี่ยนนามรูปธรรมดานั้นขึ้นมา เป็นนามรูปใหม่ที่จะเป็น
 ทุกข์. นี่นามรูปเกิด แล้วก็เกิดอายตนะ ที่พร้อมที่จะให้มันเกิดผัสสะ และเวทนา
 ชนิดที่จะเป็นทุกข์เวทนา. เกี่ยวกับกรรมนี้; หรือเป็นสุขเวทนา เกี่ยวกับกรรมนี้.

ถ้าอร่อย มันก็เป็นสุขตามภาษาชาวบ้านพูด. แต่พอไปยึดถือความอร่อยเข้า
 เท่านั้น เป็นอุปาทาน ก็กลายเป็นทางที่จะเป็นทุกข์ เพราะห่วงในความอร่อย,
 ยึดมั่นถือมั่นวิตกกังวลในความอร่อย, มีอุปาทานในความอร่อย; แล้วความอร่อย
 หรือความสุขนั้น ก็กลายเป็นทุกข์ขึ้นมาทันที. นี่อร่อย! ภูมิใจความสุข! ภูมิใจความสุข
 ก็จริง; แต่ว่าหัวใจมันเป็นทาสของความสุข, เพราะร้อน เพราะยึดมั่นในความสุขนั้น.

นี่แบบยลของปฏิจสมุปบาท มันไปลึกซึ้งอย่างนั้น. ถ้าชาวบ้านพูดกันว่า
 เป็นความสุข; ถ้าปฏิจสมุปบาทพูด ก็กลายเป็นตัวทุกข์. **นี่ส่วนที่เขารออร่อยมันก็
 เกิดเป็นปฏิจสมุปบาทเสร็จไปแล้ว.**

ทีนี้ ยังมีต่อไปว่า เพราะเขากินอร่อยนั้นแหละ เขาจึงคิดว่าพรุ่งนี้ก็จะไป
ชโมยมันมากขึ้นอีก : เขาเกิดเป็นโจรขึ้นมาในขณะนั้น. นี่เมื่อคิดจะชโมยมีความคิด
อย่างโจรเกิดขึ้น ก็กลายเป็นโจร. สมมติว่าเขาไปชโมยทุเรียนของสวนข้างบ้าน มากิน
อร่อย แล้วคิดว่าพรุ่งนี้ก็จะไปชโมยอีก : **ความคิดเป็นโจร** หรือกลายเป็นโจร **นี่เป็น
ภาพ ๆ หนึ่งเกิดขึ้นในใจ.** หรือว่า ถ้ากินเนื้อสัตว์อร่อย คิดว่าพรุ่งนี้จะไปยิงไปฆ่า
มากขึ้นอีก. นั่นมันก็เกิดเป็นนายพรานขึ้นมา. หรือแม้แต่ว่ามันหลงอร่อยจริงอร่อยจัง
ก็เกิดเป็นเหวตาทักลุ่มอยู่ด้วยความอร่อย; หรือถ้ามันอร่อยถึงขนาดที่ว่า **ปากเคี้ยว
ไม่ทันใจอยาก. นั่นมันเป็นเปรค** เพราะมันอร่อยจนปากเคี้ยวไม่ทัน ไม่ทันกับความ
อร่อยของมัน.

ลองคิดดูเถิดว่า **มันแค่เคี้ยวอาหาร อร่อยในปากนั่น ยังเป็นปฏิจสมุปบาท
ได้หลายชนิด;** ฉะนั้นขอให้สังเกตให้ดี ๆ ว่า ปฏิจสมุปบาทนี่คือเรื่องของวงจรของ
ความทุกข์; ปฏิจสมุปบาทนี่คือการบรรยายให้ทราบถึงความทุกข์ ที่เกิดขึ้นมา
เต็มรูป เพราะอำนาจความยึดถือ : ต้องมีอุปาทานความยึดถือด้วย จึงจะเป็นความ
ทุกข์ตามความหมายของปฏิจสมุปบาท. **ถ้ายังไม่ทันยึดถือ แม้จะมีความทุกข์อย่างไร
ก็ไม่ใช่ความทุกข์ในปฏิจสมุปบาท.**

ความทุกข์ในปฏิจสมุปบาท ต้องอาศัยความยึดถือ เสมอไป

ความทุกข์ในปฏิจสมุปบาท ต้องอาศัยความยึดถือ เสมอไป : เหมือน
อย่างว่า ชาวนาตากแดดตากลม ดำนาอยู่ในทุ่งนาร้อนเหลือเกิน; แต่ถ้าไม่เกิด
ความยึดถือแล้ว ที่เรียกว่า “ร้อนเหลือเกิน” นั้น มันเป็นความทุกข์ตามธรรมดา,
ยังไม่ใช่ความทุกข์ในปฏิจสมุปบาท. ถ้าความทุกข์ในปฏิจสมุปบาท มันต้องยึดถือ
ถึงกับกระวนกระวาย เกี่ยวกับ “ตัวกู” ถึงกับน้อยใจว่า กูเกิดมาเป็นชาวนา เป็นเวร
เป็นกรรม ต้องอาบเหงื่อต่างน้ำ ฯลฯ; ถ้าไปคิดอย่างนี้แล้ว อย่างนี้เป็นทุกข์ตามแบบ
ปฏิจสมุปบาท.

ถ้ามันร้อนจนแสบหลังก็เฉย ๆ, เพียงรู้สึกว่าร้อน รู้สึกว่าอะไรอย่างนั้น ไม่ได้ยึดถือถึงขนาดเป็นตัวกูขันธ์มาอย่างนี้; ยังไม่ใช่ความทุกข์ตามแบบของปัจจุสมุปบาท; ฉะนั้นขอให้สังเกตให้ดี แล้วแยกกันเสียในตอนนั้นว่า ถ้าความทุกข์ที่ยึดถือเป็นทุกข์สมบูรณ์แล้ว เป็นทุกข์ในปัจจุสมุปบาท. อย่างสมมติว่า เราทำมิดีตกมั่ว บาดเจ็บ เช่น มีตโกนบาดเจ็บมือเลือดไหลแดงรำ รุสสิกว่าเจ็บเท่านั้น แต่ไม่ถึงกับยึดถือ ไม่ถึงกับเป็นทุกข์อย่างปัจจุสมุปบาท.

อย่าเอาไปปนกันเสีย : **ความทุกข์ในปัจจุสมุปบาทต้องไปจาก อวิชชา**
สังขาร – วิญญาณ – นามรูป – อายุตนะ – ผัสสะ – เวทนา – ตัณหา – อุปาทาน – ภพ – ชาติ เสมอไป : มันต้องครบอย่างนั้น จึงจะเรียกว่าเป็นความทุกข์ตามแบบปัจจุสมุปบาท.

ทีนี้ ถ้าจะพูดเป็นหลักสั้น ๆ ผู้ที่เรียนธรรมะมโหรีมาแล้วอาจจะเข้าใจได้ว่า อายุตนะภายใน ได้พบบันกับอายุตนะภายนอก ที่มีค่าหรือมีความหมาย อย่างใดอย่างหนึ่งแล้วเป็นที่ตั้งแห่งอวิชชา : ยกตัวอย่างทางตา เช่นว่าทอดสายตาไป อย่างนั้นก็เห็นต้นไม้ เห็นก้อนหิน เห็นอะไรก็ตาม แต่ไม่มีความทุกข์เลย เพราะว่าสิ่งที่เห็นนั้นยังไม่มีค่าไม่มีความหมายสำหรับเรา. แต่ถ้าเราเห็นเสือ หรือว่าเห็นอะไร ที่มัน **มีความหมาย** เห็นผู้หญิง หรือว่าเห็นอะไรที่มีความหมาย นี่มันผิดกัน เพราะอย่างหนึ่งมีความหมาย อย่างหนึ่งไม่มีความหมาย. หรือว่าถ้าสุนัขตัวผู้เห็นผู้หญิงสาวสวย ๆ มันก็ไม่มีความหมาย; แต่ถ้าเป็นชายหนุ่มเห็นหญิงสาวสวย ๆ นี่มันมีความหมาย; คือผู้หญิงนั้น **มีความหมาย** สำหรับเขา; ฉะนั้นการเห็นของสุนัขไม่อยู่ในเรื่องของปัจจุสมุปบาท แต่การเห็นของชายหนุ่มนั้น **อยู่ในเรื่องของปัจจุสมุปบาท.**

เดี๋ยวนี้เรากำลังพูดถึงคน : คนเป็นผู้เห็น. พอทอดสายตาไป **เห็นอะไรตามธรรมดา** แต่ไม่เกิดความหมาย อย่างนั้น **ยังไม่มีเรื่องของปัจจุสมุปบาท.** เหลือบตาไปดูซี รอบ ๆ นี่มีต้นไม้ มีหญ้า มีก้อนหิน ไม่มีความหมายอะไรเลย เว้นไว้แต่มันเป็นกรณีที่มีมีความหมาย : เช่นว่าเมื่อมันเป็นเพชรขึ้นมา หรือเป็นก้อนหินศักดิ์สิทธิ์อะไรขึ้นมา เป็นอะไรขึ้นมา อย่างที่เป็นต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ขึ้นมา มันจึงจะ

มีความหมาย; แล้วมันจึงจะ **เกิดเรื่องในจิตใจ** แล้วมันจึงจะเป็น **ปัจจุสมุปปาท**. เพราะฉะนั้นเราจึงจำกัดความลงไปว่า **อายตนะภายใน** คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ **กระทบกับอายตนะภายนอก** คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ธรรมารมณ์ **ต้องเป็นสิ่งที่มีความหมายด้วย,** แล้วเป็นที่ตั้งแห่ง **วิชชา** คือเป็นที่ตั้งแห่งความเียง ความหลงด้วย; เมื่อนั้นแหละการกระทบระหว่างอายตนะภายใน กับอายตนะภายนอก **จึงจะทำให้เกิดวิญญาณ,** วิญญาณที่สร้างขึ้นมานั้นมาแต่ใจเดียว จากการกระทบนี้; แล้วมันก็จะเกิดสังขาร คืออำนาจอีกอันหนึ่ง ที่จะปรุงแต่งต่อไปอีก หมายความว่าปรุงแต่งนามรูป คือ กายกับใจของผู้เห็นนี้ให้เปลี่ยนไป เป็น **กายกับใจชนิดที่ต่างกัน** หรือมัน **โง่งนมากขึ้น** คือมัน **พร้อมที่จะเป็นทุกข์.**

เมื่อร่างกายจิตใจเปลี่ยน ก็หมายความว่า ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นั้นมันก็เปลี่ยนไปด้วย เป็นอายตนะที่จะไป **“บ้า”** ด้วยกัน, แล้วมันก็เกิดผัสสะที่บ้า เวทนาที่บ้า, ตัณหาอุปาทานที่บ้า, จนได้เป็นทุกข์ ไปจบลงที่เป็นตัวกู ที่ชาติ; ตัวกูเต็มที ที่คำว่าชาติ. ที่นี้ความแค้น ความเจ็บ ความไข้ ความตาย ความทุกข์อะไรมันจะเกิดเป็นสิ่งที่มีความหมายขึ้นมาทันที เพราะว่ามันยึดถือ, และยึดถือว่าของกู.

นี่คือ **เรื่องปัจจุสมุปปาทที่มีอยู่ในชีวิตประจำวัน;** ก็นับว่าพอสมควรแล้วที่จะทำให้ท่านทั้งหลายพอมองเห็นว่า เรื่องปัจจุสมุปปาทนี้ เกิดขึ้นแน่ชัดเดียวครบทั้งรอบ ครบทั้ง ๑๑ อาการ; แล้ววันหนึ่งๆเกิดไม่รู้กี่ร้อยรอบก็ได้. ไม่ใช่ใช้ว่ารอบเดียวแบ่งไว้ ๓ ชาติ : ชาติในอดีตครั้งก่อน. ชาติในปัจจุบันก่อนหนึ่ง, ชาติในอนาคตอีกก่อนหนึ่ง; ไม่ใช่อย่างนั้น!

อาตมาได้สังเกตเห็นว่ามันมีความเห็นผิดกันถึงขนาดนี้; ฉะนั้นเราจึงถือว่าปัจจุสมุปปาทที่สอนกันอยู่เวลานี้ **ไม่ถูกต้องตามพระบาลีเดิม;** ซึ่งจะแสดงเหตุผลให้ฟังต่อไป ในที่นี้เอาแต่เพียงว่า สิ่งที่เรียกว่าปัจจุสมุปปาทนั้น คืออย่างที่เราเล่ามาแล้วนี้; และคือ **สิ่งที่เกิดขึ้นชนิดสายฟ้าแลบ;** ที่จะเป็นไปเพื่อทุกข์ในจิตใจของเรา, แล้ว เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเป็นประจำ.

กำเนิดของเรื่องปฏิจจสมุปบาท

ต่อไปนี้จะพูดถึงเรื่อง **กำเนิดของเรื่องปฏิจจสมุปบาท**. เรื่องปฏิจจสมุปบาทมันก่อขึ้นมาได้อย่างไร มีกำเนิดอย่างไร ก็ถือเอาพระพุทธเจ้าเป็นหลัก คือเรื่องที่พระพุทธเจ้าท่านมาตรัสเล่าให้ฟังในพระบาลี สูตรที่ ๑๐ แห่งพุทธวรรค อภิสมย-สังยุตต์ นิทานวัคค์ สังยุตตนิกาย : ถ้าเป็นฉบับบาลีก็เล่มที่ ๑๖ หน้า ๑๑ หัวข้อที่ ๒๖ ในสูตรนั้นพระองค์ได้เล่าถึงการออกผนวชของพระองค์เอง ที่ได้ทรงทำความเพียรในระยะ ๖ ปีนั้น : เดียวทำอย่างนั้นเดียวทำอย่างนี้; แล้วในที่สุดในระยะเวลาหนึ่ง ได้ค้นเรื่องสิ่งที่เรากำลังเรียกกันเดี๋ยวนี้ว่า ปฏิจจสมุปบาทนั้น, ซึ่งจะขออ่านพระพุทธภาษิตนั้นให้ฟังดีกว่า. พระบาลีนั้นนี้มีว่า :

“ภิกษุทั้งหลาย! ครึ่งก่อนแต่การตรัสรู้ เมื่อเรายังไม่ได้ตรัสรู้ ยังเป็นโพรสัตว์อยู่ ได้เกิดความรู้สึกอันนั้นชื่อว่า สัตว์โลกนั้นหนอถึงทั่วแล้ว ซึ่งความทุกข์ย่อมเกิดแก่ตายจุติบังเกิดขึ้นอีก. เมื่อสัตว์โลกไม่รู้จักอุบายเครื่องออกไปให้พ้นจากทุกข์ คือชรา มรณะ แล้ว การออกจากทุกข์จักปรากฏขึ้นได้อย่างไร.

“ภิกษุทั้งหลาย! ความสงสัยได้เกิดขึ้นแก่เราว่า เมื่ออะไรมีอยู่หนอ ชรา มรณะ จึงได้มี? ชรา มรณะมีเพราะปัจจัยอะไรหนอ? ภิกษุทั้งหลาย! ได้เกิดความรู้สึกด้วยปัญญา, เพราะการพิจารณาโดยแยบคาย เกิดขึ้นแก่เราว่า :

เพราะชาตินี้เองมีอยู่	ชรามรณะจึงได้มี;	ชรามรณะมีเพราะชาติเป็นปัจจัย.
เพราะภพนี้เองมีอยู่	ชาติจึงได้มี;	ชาติมีเพราะภพเป็นปัจจัย.
เพราะอุปาทานนี้เองมีอยู่	ภพจึงได้มี;	ภพมีเพราะอุปาทานเป็นปัจจัย.
เพราะตัณหาที่เองมีอยู่	อุปาทานจึงได้มี;	อุปาทานมีเพราะตัณหาเป็นปัจจัย.
เพราะเวทนานี้เองมีอยู่	ตัณหาจึงได้มี;	ตัณหา มีเพราะเวทนาเป็นปัจจัย.
เพราะผัสสะนี้เองมีอยู่	เวทนาจึงได้มี;	เวทนามีเพราะผัสสะเป็นปัจจัย.
เพราะสพายตนะนี้เองมีอยู่	ผัสสะจึงได้มี;	ผัสสะมีเพราะสพายตนะเป็นปัจจัย.
เพราะนามรูปนี้เองมีอยู่	สพายตนะจึงได้มี;	สพายตนะมีเพราะนามรูปเป็นปัจจัย.

หลักปฏิบัติ ดับทุกข์ โดยอย่าให้กระแสปัจจัยสมุปบาทเกิดได้

๓๖๓

เพราะวิญญาณนี้เองมีอยู่ นามรูปจึงได้มี ; นามรูปมีเพราะวิญญาณเป็นปัจจัย.
เพราะสังขารนี้เองมีอยู่ วิญญาณจึงได้มี ; วิญญาณมีเพราะสังขารเป็นปัจจัย.
เพราะว่าอวิชชา^๕นี้เองมีอยู่ สังขารจึงได้มี ; สังขารมีเพราะอวิชชาเป็นปัจจัย
ดังนี้”.

แล้วก็ทรงทบทวนอีกแบบหนึ่งว่า :

เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย	จึงเกิดสังขาร ;
เพราะสังขารเป็นปัจจัย	จึงเกิดวิญญาณ ;
เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย	จึงเกิดนามรูป ;
เพราะนามรูปเป็นปัจจัย	จึงเกิดสฬายตนะ ;
เพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย	จึงเกิดเป็นผัสสะ ;
เพราะผัสสะเป็นปัจจัย	จึงเกิดเป็นเวทนา ;
เพราะเวทนาเป็นปัจจัย	จึงเกิดตัณหา ;
เพราะตัณหาเป็นปัจจัย	จึงเกิดอุปาทาน ;
เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย	จึงเกิดภพ ;
เพราะภพเป็นปัจจัย	จึงเกิดชาติ ;
เพราะชาติเป็นปัจจัย	จึงมีขรรณณะ โสกะปริเทวะ ทุกขะ โหมณัสอุปายาส ;

ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสี่^๖ นี้ได้ด้วยอาการอย่างนี้.

“ภิกษุทั้งหลาย : ดวงตา ญาณ ปิณฺณ^๗ วิชา แสงสว่าง ในสิ่งที่เรา
ไม่เคยฟังมาแต่ก่อน ได้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา^๘ ว่านั่นคือความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์
ย่อมมีได้ด้วยอาการอย่างนี้”.

นั่นคือ การค้นปฏิพจน์สมุปบาทลงพระพุทฺธองค์ เมื่อก่อนตรัสรู้ : เรียกว่า
การค้นห้วงแห่งอุกไซ^๙ของความทุกข์ ; ทรงพบว่าความทุกข์มันเกิดขึ้น โดยการ

๑๑ อย่าง ๑๑ ตอนอย่างนี้ : เมื่ออายตนะพบกันแล้ว มีอวิชชาเป็นเจ้าเรือนอยู่เวลานั้น คือ **โหมมืด** แล้ว, **มันก็สว่าง** สิ่งที่เราเรียกว่าวิญญาน ขึ้นมาทันที. นี่อย่าเข้าใจว่า วิญญานเป็นตัวตนถาวรอะไร : มันเพียงมีเมื่ออายตนะกระทบกัน. วิญญานเกิดขึ้น ก็สร้างสังขารหรืออำนาจปรุงแต่งนามรูปใหม่ขึ้นมาทันที. นามรูปถูกปรุงแต่งเป็น นามรูปสำหรับที่จะมีทุกข์ แล้วมันก็เกิดปรุงอายตนะชนิดที่จะช่วยให้มีทุกข์, เกิดผัสสะชนิดที่จะให้ทุกข์, เกิดเวทนาชนิดที่จะให้ทุกข์เฉพาะในกรณีนี้ เป็นลำดับ ไปจนเกิดตัณหา อุปาทาน ภพชาติ เป็นตัวๆ ได้มีความทุกข์เต็มที.

นี่เรียกว่าก่อนหน้า ก็ไม่มีใครค้นพบเรื่องนี้. พระพุทธเจ้าทรงเป็น บุคคลแรกในประวัติศาสตร์ ของพุทธศาสนา เท่าที่เรารู้ว่าพระองค์ทรงเป็นบุคคล แรกที่ค้นพบเรื่องปฏิจจสมุปบาท แล้วก็ตรัสรู้; เพราะฉะนั้นเรื่องราวนี้ หรือ พระสูตรๆ นี้ เรียกว่าเป็นกำเนิดของสิ่งที่เรียกว่า "ปฏิจจสมุปบาท".

ทีนี้ ก็มาถึงเรื่องทีค่อนข้างจะยุ่งยาก สำหรับคนธรรมดา แต่มันก็ช่วยไม่ได้ ที่จะต้องเอามาพูดให้ฟัง เพื่อความสมบูรณ์ คือปฏิจจสมุปบาทที่มีอยู่ถึง ๑๑ อย่าง ๑๑ อวการันนี้ มัน **มีได้หลายแบบ** ดังที่ตรัสไว้ในพระพุทธานุสสติต่างๆ ในตอนหลัง เมื่อตรัสรู้แล้ว.

แบบที่ ๑ แบบธรรมคา

ในบางคราวพระพุทธเจ้าท่านตรัสปฏิจจสมุปบาท อย่างแบบธรรมคาสามัญ ตั้งแต่ต้นไปจนถึงปลายมี ๑๑ อวการ อย่างที่เราพูด แบบท่อนี่สวดมนต์กันอยู่เป็นประจำว่าอวิชชาให้เกิดสังขาร, - สังขารให้เกิดวิญญาน, - วิญญานให้เกิดนามรูป, - นามรูปให้เกิดอายตนะ, - อายตนะให้เกิดผัสสะ, - ผัสสะให้เกิดเวทนา, - เวทนาให้เกิดตัณหา, - ตัณหาให้เกิดอุปาทาน, - อุปาทานให้เกิดภพ, - ภพให้เกิดชาติ, - ชาติให้เกิดชรา มรณะนี้ : อย่างนี้เรียกว่าปฏิจจสมุปบาทสายเดียวรวดเร็ว แต่ต้นไป ยังปลายแบบหนึ่ง, เป็นแบบทั่วไปที่เราได้ยินได้ฟังมากที่สุด ปรากฏเป็นสูตรอยู่

หลักปฏิบัติ ดับทุกข์ โดยอย่าให้กระแสปัจจัยสมุปบาทเกิดได้

๓๖๕

หลายสิบหลายร้อยสูตร อยู่ในพระไตรปิฎก. นี้เรียกว่าอย่างชนิดที่หนึ่ง; พุดแต่ต้นไปจนตลอดปลาย.

แบบที่ ๒ กลับจากปลายเข้ามา

บางทีก็ตรัสแต่ปลายเข้ามาหาต้น คือ แทนที่จะตั้งต้นจากอวิชชา สังขาร วิญญาณไปหาทุกข์ กลับตรัสตั้งต้นแต่ทุกข์เข้ามา : ว่าทุกข์เกิดเพราะชาติ, ชาติเกิดเพราะภพ, ภพเกิดเพราะอุปาทาน, อุปาทานเกิดเพราะตัณหา, ตัณหาเกิดเพราะเวทนา, เวทนาเกิดเพราะผัสสะ, ผัสสะเกิดเพราะอายตนะ, อายตนะเกิดเพราะนามรูป, นามรูปเกิดเพราะวิญญาณ, วิญญาณเกิดเพราะสังขาร, สังขารเกิดเพราะอวิชชา. อย่างนี้ตรัสตลอดสาย แต่กลับจากปลายเข้ามา เรียกว่า ปฏิโลม; ถ้าตรัสแต่ต้นไป เรียกว่า อนุลอม, พุดกันง่าย ๆ จำง่าย ๆ ก็มีกัน ๒ แบบขึ้นมาแล้ว.

แบบที่ ๓ ตั้งต้นตรงกลาง - ถอนมาหาต้น

แบบที่ ๓ ไม่ได้ตรัสตลอดสาย ๑๑ อาการอย่างนั้น, ไม่ได้ตรัสตลอดสายอย่างนั้น; ไปตรัสตั้งต้นตรงกลาง คือไปตรัสเริ่มด้วยอาหาร ๔ มี กวฬิงการาหาร เป็นต้น; แล้วก็ตรัสว่าอาหารนี้มาจากตัณหา, แล้วตัณหามาจากเวทนา, เวทนามาจากผัสสะ, ผัสสะมาจากสฬายตนะ, สฬายตนะมาจากนามรูป, นามรูปมาจากวิญญาณ, วิญญาณมาจากสังขาร, สังขารมาจากอวิชชา; จับตรัสเอาที่ตรงกลางของสายทั้งสาย แล้วย้อนมาหาต้นคือมหาอวิชชาอย่างนี้ก็มี อย่างไหนมาหาต้นหา-สังขยสูตรก็มีอย่างนี้.

แบบที่ ๔ จับเอาที่ตรงกลาง - พุ่งไปทางปลาย

แบบที่ ๔ อีกแบบหนึ่งนั้นจับเอาที่ตรงกลางเหมือนกัน แต่ไม่ถอยกลับมาหาต้น หากพุ่งออกไปทางปลาย นั้นมากที่สุด; และมักจะจับเอาตรงเวทนาเป็นหลัก. เวทนาที่เป็นสุข, ทุกข์, อทุกขมสุข, นั้นแหละเป็นต้นเงื่อน, แล้วก็เกิดตัณหา เกิดอุปาทาน เกิดภพ เกิดชาติ เกิดทุกข์ไปเลย, ไปทางปลาย; แม้ครั้งสายนี้ก็เรียกว่า

ปฏิจสุมุปาบท; เพราะว่ามันสำเร็จประโยชน์เหมือนกัน คือมันแสดงให้เห็นว่าความทุกข์เกิดขึ้นมาอย่างไรได้เท่ากัน; มันจึงเป็นอันว่า แล้วแต่ประโยชน์ ที่พระพุทธเจ้าท่านทรงประสงค์ ในเวลานั้น ว่าจะตรัสเพียงเท่าไร หรือเหมาะแก่ใคร.

ในเรื่องปฏิจสุมุปาบทมีถึง ๔ แบบนี้ คัมภีร์วิสุทธิมรรคให้คำอุปมาไว้ดีมาก ว่าคน ๆ หนึ่งเขาต้องการเถาว์ลัย แล้วก็เข้าไปในป่าตัดเถาว์ลัยมาใช้ประโยชน์. วิธีที่ตัดเถาว์ลัยนั้น บางคนก็ตัดที่โคน แล้วก็สาวมาห้อยสายตลอดปลาย นี่ก็วิธีหนึ่ง; อีกวิธีหนึ่งก็จับที่ปลายถอนให้หลุดโคนออกไปเลย ได้มาทั้งสายดึงไปทางปลาย นี่ก็วิธีหนึ่ง; ที่นี้บางทีไม่ทำอย่างนั้น เพราะเขาไม่ต้องการอย่างนั้น แต่ไปตัดเข้าที่ตรงกลางสายแล้วดึงเอามาแต่ที่โคน ดึงเข้าไปตลอดโคน แล้วเอามาครึ่งท่อน นี่ก็อีกวิธีหนึ่ง; แล้วบางทีไม่ต้องการอย่างนั้น ก็ไปตัดที่ตรงกลาง แล้วดึงเอามาแต่ส่วนปลายครึ่งท่อน; มันเลยเกิดเป็น ๔ อย่าง ๔ วิธีขึ้นมา. การไปตัดหว่ายตัดเถาว์ลัยมาใช้ทำประโยชน์อย่างนั้นอย่างนี้ มันย่อมแล้วแต่ต้องการอะไร มันก็สำเร็จประโยชน์ทั้งนั้น. นี่คือการตรัสปฏิจสุมุปาบท มีใน ๔ ความหมายอย่างนี้ ๔ ลักษณะอย่างนี้; พระพุทธโฆษาจารย์ ผู้แต่งคัมภีร์วิสุทธิมรรค ท่านก็ยืนยันในข้อนี้.

แบบที่ ๕ คัมภีร์ตรงกลาง

แต่แล้วยังไปพบ **อีกวิธีหนึ่งซึ่งแปลกไปกว่านี้** คือตรัสอย่างในบางสูตร สมุทวาร **เป็นความเกิดแห่งทุกข์ ไปได้ครึ่งท่อน ครั้นไปถึงทัฬหา แล้วก็เปลี่ยนเป็น นิโรธวารเสีย** : ดับต้นหา ดับอุปาทาน ดับภพ ดับชาติเลย; อันนี้ก็แปลกมาก แต่ทำไมพระพุทธโฆษาจารย์ไม่เอามาพูดก็ไม่รู้ : พูดแต่ ๔ อย่างที่กล่าวแล้วข้างต้น.

อันนี้น่าสนใจที่ว่า ตรัสว่าอวิชชา ให้เกิดสังขาร, สังขารให้เกิดวิญญาณ, วิญญาณให้เกิดนามรูป, นามรูปให้เกิดอายตนะ, อายตนะให้เกิดผัสสะ, ผัสสะให้เกิดเวทนา, เวทนาให้เกิดตัณหา พอถึงตัณหาชะงัก, กลับกลายเป็นว่า

เพราะดับต้นหาเสียได้ อุปาทานดับ; เพราะอุปาทานดับ ภพดับ; เพราะภพดับ
ชาติดับ; เพราะชาติดับ ชรามรณะโสกะปริเทวะดับ.

ข้อนี้มันมีอาการคล้าย ๆ กับว่า ถึงตรงนั้นมันเกิดการเปลี่ยนกลับหน้ามือเป็น
หลังมือ เพราะมีสติเกิดขึ้น ไม่ปล่อยให้ไปจนถึงตลอดสาย; คือเราเกิดรู้สึกตัวขึ้นมา
ในกลางคันนั่นเอง; เป็นเรื่องนึกได้แล้วก็ไม่ปล่อยให้ไปตามแบบของปฏิจสุมุปบาท;
เรื่องเกิดขึ้นเลยกลายเป็นเรื่องดับ : มันดับที่ตรงกลาง, คือตรงที่ต้นหานั้นเอง และทุกข์
ก็ไม่เกิด. นี่ก็กลายเป็นปฏิจสุมุปบาทที่เกิดทุกข์ไม่ได้ถึงที่สุด เพราะมันไปเปลี่ยน
จากสมุทยวาร กลายเป็นนิโรธวาร คือดับทุกข์เสียที่ตรงกลาง. นี่ก็มีอยู่อีกแบบหนึ่ง.

ข้อนี้จะเปรียบอย่างไรกับการไปตัดหวายตัดเถาว์ลัยในป่า : มันก็เปรียบ
เหมือนกับเราไปอยู่ที่ตรงกลางย่าน แล้วก็ตั้งเข้ามาทั้งโคนทั้งปลายหลุดมาทั้งโคน
ทั้งปลาย โดยที่เราจับที่ตรงกลาง; นี่ก็ได้มาทั้งสายเหมือนกัน.

นี้เรียกว่าแบบหรือนัยของปฏิจสุมุปบาท ที่พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสสอน
แก่ผู้ฟังมีหลายแบบอย่างนี้.

ตัวเรื่องปฏิจสุมุปบาท

ที่นี้จะมาพิจารณากันถึง **ตัวเรื่องปฏิจสุมุปบาท** ให้เป็นที่เข้าใจกัน
ยิ่งขึ้นไป. ผู้ที่ท่องสูตรปฏิจสุมุปบาทได้แล้ว ก็เป็นการดี, ฟังง่าย, ฟังเข้าใจง่าย;
ส่วนชาวบ้านที่ท่องไม่ได้คงจะลำบากหน่อย แต่ก็ช่วยไม่ได้เพราะวันนี้เป็นวันที่
กำหนดไว้ สำหรับอธิบายเรื่องปฏิจสุมุปบาท; ใครจะถือเอาได้มากน้อยเท่าไรก็
ตามใจ. ที่นี้เราจะได้พูดกันถึงลักษณะของปฏิจสุมุปบาทธรรมทีละข้อ ๆ ทั้ง ๑๑ ข้อ;
เริ่มจากที่พูดว่า อวิชชาเป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร.

อวิชชาคืออะไร? อวิชชาคือความไม่รู้ในทุกข์, ความไม่รู้ในเหตุให้
เกิดทุกข์, ความไม่รู้ในความดับแห่งทุกข์, ความไม่รู้ในทางให้ถึงความดับแห่งทุกข์;
ความไม่รู้ ๔ อย่างนี้เรียกว่าอวิชชา : และอวิชชานี้เป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร.

สังขารนั้นคืออะไร? พระพุทธเจ้าท่านตรัสไว้ว่า *ตโยเม ภิกฺขเว สงฺขารา; กายสงฺขารो วีสฺสงฺขารो จิตฺตสงฺขารो* : ตุก่อนภิกษุทั้งหลาย สังขารทั้งหลาย ๓ เหล่านี้ คือ กายสังขาร วิสสังขาร จิตตสังขาร. ในพระบาลีพุทธภาษิต อธิบายคำว่าสังขารว่า สิ่งที่จะปรุงแต่งให้เกิดหน้าที่ทางกาย สิ่งที่จะปรุงแต่งให้เกิดหน้าที่ทางวาจา สิ่งที่จะปรุงแต่งให้เกิดหน้าที่ทางจิต. พระพุทธภาษิตว่าอย่างนี้ สำหรับคำว่าสังขาร.

แต่พวกเราในโรงเรียนสอนธรรมนี้ ไม่สอนกันอย่างนี้ ไปสอนตามแบบ วิสุทธิมรรค ว่าสังขาร ๓ คือปุณฺณาสังขาร, อปุณฺณาสังขาร; อเนญฺยาสังขาร; มันเป็นคนละเรื่องไป. หรือมันจะคาบเกี่ยวกันได้ มันก็ต้องอธิบายกันอีกมาก.

นี้ให้รู้ไว้ก่อนว่า พวกที่ชอบอธิบายปฏิจฺจสมุปบาท คร่อมถึง ๓ ชาติ นั้น มักจะอธิบายคำว่า สังขาร ไปในรูปนี้เสมอ คือ ปุณฺณาสังขาร, อปุณฺณาสังขาร, อเนญฺยาสังขาร, แต่ว่าในบาลีพุทธภาษิตเท่านั้นมีว่า กายสังขาร วิสสังขาร มโนสังขาร; สังขารให้เกิดวิญญาน.

วิญญานคืออะไร? พระพุทธเจ้าตรัสว่า *นยฺเม ภิกฺขเว วิญฺญาณ-กายนํ ฯลฯ* : ภิกษุทั้งหลาย, หมู่แห่งวิญญาน ๖ เหล่านี้ คือ จักขุวิญญาน โสตวิญญาน ฆานวิญญาน ชิวหาวิญญาน กายวิญญาน มโนวิญญาน. นี่คือ วิญญาน ๖ นั้นเอง.

ที่นี้พวกที่อธิบายปฏิจฺจสมุปบาทอย่างคร่อมชาติ แม้วิสุทธิมรรคนี้ก็เหมือนกันอธิบายเลยเถิดเป็น ปฏิสนธิวิญญาน; แล้วในหนังสือตำราเรียนรุ่นหลังๆ ก็อธิบายไปทำนองปฏิสนธิวิญญาน เพราะไม่เข้าใจว่าถ้าอธิบายเป็นวิญญาน ๖ แล้ว มันจะได้เรื่องได้ราวอย่างไร เพราะผู้อธิบายเชื่อว่าจะ “เกิดใหม่” กันตรงนี้ เลยอธิบายคำว่าวิญญานนี้ เป็นปฏิสนธิวิญญาน มันก็เลยเถิดไปคนละเรื่องคนละสายไปเลย.

พระพุทธเจ้าท่านตรัสไว้ว่า, จักขุวิญญาน โสตวิญญาน ฆานวิญญาน ชิวหาวิญญาน กายวิญญาน มโนวิญญาน, เป็นวิญญาน ๖; แต่พวกเรา มาอธิบายกันเป็นปฏิสนธิวิญญาน สำหรับคำๆ นี้. ที่นี้วิญญานมันให้เกิดนามรูป.

นามรูป คืออะไร? ในบาลีตรัสไว้ชัด : พระพุทธภาษิตนั้นว่า **เวทนา สัญญา เจตนา ผัสสะ มนสิกาไร นีคือนาม**; มหาภูตรูป ๔ และอุปาทายรูป ที่อาศัย มหาภูตรูป ๔ นั้น นีคือรูป. นีตรงกันหมด, ใครก็สอนอย่างนี้ว่ารูปที่เป็นเนื้อหนัง มังสา หรือเลือดลมในกายนี้เรียกว่ามหาภูตรูป. แล้วภาวะต่างๆ ที่อาศัยอยู่กับมหาภูตรูปนั้น เช่นภาวะสวย ภาวะไม่สวย ภาวะหญิง ภาวะชาย เป็นต้น ภาวะต่างๆ นี้ เรียกว่าอุปาทายรูป. รวมกันทั้ง ๒ รูปเรียกว่ารูป. ที่นี้นามรูปให้เกิดสพายตนะ.

สพายตนะ คืออะไร? สพายตนะ คืออายตนะ ๖ นี้ พระพุทธเจ้าท่าน ก็ตรัสว่า **จักขุอายตนะ, โสตายตนะ, มานายตนะ, ชิวหายตนะ, กายายตนะ, มนายตนะ.** เหมือนที่เราสวดกันอยู่; และสพายตนะให้เกิดผัสสะ.

ผัสสะ คืออะไร? ตรัสว่า **ฉยิม ภิขเว ผสฺสกายา จกฺขุสมฺผสฺโส โสตสมฺผสฺโส มานสมฺผสฺโส ชิวหาสมฺผสฺโส กายสมฺผสฺโส มโนสมฺผสฺโส;** นีก็ ผัสสะ ๖ ตามชื่อแห่งทวาร ๖. ที่นี้ผัสสะเป็นปัจจัยให้เกิดเวทนา.

เวทนา คืออะไร? เวทนานี้ก็คือเวทนา ๖ อย่าง ได้แก่เวทนาเกิดทาง จักขุสัมผัส, เวทนาเกิดจากโสตสัมผัส, เวทนาเกิดจากมานสัมผัส, เวทนาเกิดจาก ชิวหาสัมผัส, เวทนาเกิดจากกายสัมผัส, เวทนาเกิดจากมโนสัมผัส, โดยเอาตา ห จมูก ลิ้น กาย ใจ เป็นหลัก. ที่นี้เวทนาทำให้เกิดตัณหา.

ตัณหา คืออะไร? ตัณหาที่มี ๖ อีก คือรูปตัณหา ตัณหาในรูป, สัททตัณหา ตัณหาในเสียง, คันธตัณหา ตัณหาในกลิ่น, รสตัณหา ตัณหาในรส, โผฏฐัพพตัณหา ตัณหาในสัมผัสผิวหนัง, ฐัมมตัณหา ตัณหาในธัมมารมณ์. ที่นี้ตัณหาเป็นปัจจัยให้เกิดอุปาทาน.

อุปาทาน คืออะไร? อุปาทานนี้ตรัสว่า **จตฺตาริมาณี ภิขเว อุปาทานานิ กามุปาทานํ ทิฏฐุปาทานํ สีลพทตฺตูปาทานํ อตฺตวาทุปาทานํ;** คือ อุปาทาน ๔ มี

กามุปาทาน ทิฏฐุปาทาน สีลัพพตูปาทาน อัตตวาหุุปาทาน ดังที่เราเรารู้กันดีอยู่แล้ว.
อุปาทานเป็นปัจจัยให้เกิดภพ.

ภพ คืออะไร? ภพมี ๓ คือ กามภพ รูปภพ อรูปภพ ภพเป็นปัจจัยให้เกิดชาติ.

ชาติ คืออะไร? ชาติคือการเกิดขึ้น หรือการก้าวลง หรือการเป็น
พร้อมขึ้นมาในหมู่สัตว์นิกาย, การปรากฏแห่งชั้นทั้งหลาย, การได้อายตนะเฉพาะ;
นี้เรียกว่าชาติ.

ขรามรณัง นั้นก็คือ หัวหงอก ฟันหัก หรืออะไรก็ตาม คืออาการของชาว
ความเสื่อมแห่งอินทรีย์เรียกว่า **ขรา** และความตายนั้นก็เรียกว่าการจุติ การแตก
การทำลาย การทำกาลกิริยา การแตกแห่งชั้น การทอดทิ้งซากศพ การขาดแห่ง
ชีวิตินทรีย์นี้เรียกว่าความตาย.

นี่มันมีปัญหาที่ทำให้เกิดความเข้าใจยาก ตรงที่คำพูดนี้เป็นคำพูดอย่าง
ธรรมดาสามัญ แต่ความหมายมันไม่ใช่ธรรมดาสามัญ : ที่พูดว่าชาติความเกิดนี้ มันคือ
ความเกิดแห่งตัวกู ซึ่งเป็นเพียงความรู้สึก, ไม่ใช่การเกิดจากท้องแม่.

สำหรับการเกิดจากท้องแม่นั้น คนเราเกิดทีเดียวกครั้งเดียวแล้วเลิกกัน.
แล้วต่อมายังมีการเกิดอีก เกิดแล้วเกิดอีก วันหนึ่งหลายๆเกิด นี่คือ **เกิดด้วยอุปาทาน**
ด้วยภพที่มีความรู้สึก ว่าตัวกูเป็นอย่างไรทีหนึ่ง ก็เรียกว่า **เกิดชาติหนึ่ง**, พอเกิด
ชาติอย่างนั้นขึ้นมาแล้ว ก็ยึดถือเอา ความเกิดจากท้องแม่ หรือความเกิดชนิดนั้นเป็น
ความทุกข์ เพราะมีความกลัว ความหว่นวิตกกังวลต่างๆ ที่เกี่ยวกับการเกิดทั้งหมด.

ครั้น **เกิดชาติอย่างนั้นขึ้นมาแล้ว** มันก็จะลามปามไปวิตกกังวล เรื่องความ
เจ็บความไข้ หรือความตายที่จะมาถึงข้างหน้าต่อไปอีก ที่จริงความเจ็บไข้ ความ
ตายยังไม่มาถึง เราก็เป็นทุกข์แล้ว เพราะมองไว้เสมอว่า ความเจ็บของกู ความแก่
ของกู ความตายของกู; ยิ่งพอมันแสดงวิแวอะไรให้เห็น ก็ยิ่งเป็นทุกข์หนัก.

หลักปฏิบัติ ดับทุกข์ โดยอย่าให้กระแสปัจจัยสมุปบาทเกิดได้

๓๗๑

เดี๋ยวนี้เรากลับตายอยู่ตลอดเวลาโดยไม่รู้สีกตัว, เราเกลียดความแก่ ความชรา เพราะเราคิดว่าจะมาถึง.

ถ้าอย่ามีกุเสียอย่างเดียว ความแก่ ความชรา ความตายนี้^๕ไม่มีความหมายอะไร. ฉะนั้น **ปัจจัยสมุปบาท รอบหนึ่ง สายหนึ่ง** ก็คือ **ความโง่งที่ทำให้เป็นความทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่ง ครั้งหนึ่ง** : ทุกข์เพราะได้ของถูกใจก็ได้, ทุกข์เพราะได้ของไม่ถูกใจก็ได้, ทุกข์เพราะได้ของที่ยัง^๕ไม่รู้ว่าจะถูกใจหรือไม่ถูกใจก็ได้ เมื่อยึดมั่นแล้วเป็นทุกข์ทั้งนั้น. นี่คำขยายความของปัจจัยสมุปบาทมันมีอย่างนี้.

ความหมายของคำในปัจจัยสมุปบาท

ที่นี้สิ่งสำคัญที่สุดก็มาถึง คือ **ความหมายของคำในปัจจัยสมุปบาทเหล่านี้.**

ความหมายของคำแต่ละคำเหล่านี้ **เป็นความหมายในทางภาษาธรรม** ของ **ผู้ธรรม**; ไม่ใช่ความหมายของชาวบ้านผู้ไม่รู้ธรรม. เราได้แยกออกไว้เป็น ๒ ภาษา คือ ภาษาคน หมายถึงภาษาคนธรรมดาที่ไม่รู้ธรรม; แล้วก็ภาษาธรรมคือภาษาของผู้ธรรม; ภาษาปัจจัยสมุปบาทนี้เป็นภาษาธรรม เดียวจะแสดงให้เห็นเป็นลำดับไป.

ถ้าเราถือเอาความหมายของปัจจัยสมุปบาท ในภาษาคนแล้ว ก็จะทำให้ความยุ่งยาก และจะเข้าใจไม่ได้, จะยกตัวอย่างให้ฟังว่า **พระพุทธเจ้าตรัสรู้ที่โคนต้นโพธิ์** การตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ก็คือการทำลายอวิชชาเสียได้ : **พระพุทธเจ้าทำลายอวิชชาเสียได้ ก็คืออวิชชาดับ; อวิชชาดับ สังขารก็ดับ; สังขารดับ วิญญาณก็ดับ; วิญญาณดับ นามรูปก็ดับ; แล้วทำไมพระพุทธเจ้าไม่ตาย?** คิดดูทีไรว่าดับอวิชชาเสียได้ ที่การตรัสรู้ที่ต้นโพธิ์นั้น เพราะอวิชชาดับ สังขารก็ดับ คืออำนาจปรุงแต่งวิญญาณและนามรูปก็ดับ, แล้วทำไมพระพุทธเจ้าไม่

สิ้นพระชนม์คำที่ ที่ โคนตันโพธิ์ นั้น ในวินาทีนั้น ? นี่ก็เพราะว่าคำพูดใน
ปฏิจสุมุปาทาน นั้นเป็นภาษาธรรม : คำว่า “**ดับ**” นี่ก็เป็นภาษาธรรม; คำว่า
“**เกิด**” นี่ก็เป็นภาษาธรรม; ไม่ใช่เกิดทางเนื้อหนัง ไม่ใช่ดับทางเนื้อหนัง.

เมื่อเข้าใจไม่ถูกแล้ว ปฏิจสุมุปาทหายหนึ่ง ก็จะเข้าใจเป็นว่าเกิด ๒ คน :
เกิดตรงนามรูปหนึ่ง แล้วไปเกิดตรงชาติในอีกทีหนึ่ง ก็เลยเข้าใจว่าเกิด ๒ คน.
เมื่อเข้าใจว่าเกิด ๒ คน ก็เลยเป็นสายปฏิจสุมุปาทานทำให้เป็น ๓ ชาติ คือ ชาติในอดีต
ชาติในปัจจุบัน ชาติในอนาคต มันเลยเตลิดเป็ดเป้งยุ่งกันไปใหญ่ ไม่ตรงตามเรื่อง :
และที่น่าขันที่สุด ก็คือ เมื่อเกิดพูดว่า เกิด ๒ คนได้, แต่พอถึงที่ดับ หรือตาย
ก็หากล้าพูดว่า ตาย ๒ คนไม่ เพราะไม่รู้ว่ามันจะตาย ๒ คน ได้อย่างไร.

คำว่า **ภพ** คำว่า **ชาติ** ที่แปลว่า ความมีความเป็นหรือความเกิดขึ้นในกรณี
ของปฏิจสุมุปาทาน นี้ มิได้หมายถึงความเกิดทางมารดา ไม่ใช่เกิดจากกรรมมารดา;
มันเกิดทางนามธรรม ที่เกิดด้วยอุปาทาน ที่ปรุงขึ้นมาเป็นความรู้สึกว่า “ตัวกู”
นั่นแหละคือเกิด. ขอนึกมีพระบาลีที่ตรัสไว้ชัด ที่จะอ้างเป็นหลักได้คือ บาลิมหา-
ตัมหาสังขยสูตร อีกเหมือนกัน :

พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้ในสูตรนี้ว่า “**นันทิโคในเวทนาทักขณัน**

.....

นั่นแหละคืออุปาทาน; นันทิคืออุปาทาน เพราะว่ามันมันเป็นที่ตั้งของความ
ยึดถือ : ถ้ามีนันทิแล้วก็หมายความว่าต้องมีความยึดถือ.

นันทิ แปลว่า ความเพลิน หรือความพอใจ. นันทินั่นเองคือ อุปาทาน
ชนิดที่พระองค์ตรัส. เราพอใจสิ่งใด หมายความว่า เรายึดถือสิ่งนั้นเข้าแล้ว
เพราะฉะนั้นนันทินั่นเองคืออุปาทาน แล้วนันทินั่นเอง เป็นสิ่งที่ต้องมี ในเวทนา;

๑. เราเพลินไปในสุขเวทนา ด้วยความรู้สึกของราคะ, เพลินในทุกขเวทนา ด้วยความรู้สึกของ
โกรธ หรือ โทสะ, เพลินในอทุกขมสุขเวทนา ด้วยความรู้สึกของโมหะ.

เพราะฉะนั้นเป็นอันว่าเมื่อใดเรามีเวทนาแล้ว เมื่อนั้นมันนึก แล้วเมื่อนั้นมีอุปาทาน ; “เพราะมีอุปาทานก็มีภพ, เพราะมีภพก็มีชาติ, เพราะมีชาติก็มีชราและ
เกิดขึ้นพร้อมเป็นความทุกข์”.

นี้แสดงว่าภพกับชาตินี้ มันมีติดต่อกันไปจากเวทนา จากตัณหา จาก
อุปาทาน ไม่ต้องรอต่อตายแล้วไปเกิดใหม่; ไม่ต้องรอให้ตายแล้วไปเกิดใหม่ จึงจะ
มีภพมีชาติ. สิ่งที่เรียกว่าภพว่าชาตินี้ จะมีอยู่ที่นี้ ในวันหนึ่งๆไม่รู้กี่ครั้งก็คราว;
และ จะมีทุกคราวที่มีเวทนา; แล้วประกอบอยู่ด้วยอวิชชา ซึ่งเพเลิดเพลีนเป็นนันทิ;
และนันทินั้นคืออุปาทาน; อุปาทานก็สร้างภพสร้างชาติ. ฉะนั้นคำว่าภพว่าชาติ
นี้มีอยู่ที่นี้ เดียวนี้ ในวันหนึ่งๆไม่รู้กี่ครั้งก็คราว ไม่ต้องรอต่อตายแล้วไปเกิดใหม่.

คำว่าภพ ว่าชาติ ในลักษณะอย่างนี้ มันเป็นภาษาธรรม : ภาษาธรรม
ของผู้รู้ธรรม ไม่ใช่ภาษาชาวบ้าน. ถ้าเป็นภาษาชาวบ้าน ต้องรอตายแล้วไปเกิด
ใหม่ จึงจะมีภพมีชาติ แล้วก็มีทีเดียวเท่านั้น เพราะคนเรามันเกิดมาทีเดียวแล้วก็ตาย
เข้าโล่งไปแล้ว จึงจะมีภพมีชาติใหม่อีก. เดียวนี้ภพหรือชาติในภาษาธรรมมีวันหนึ่ง
หลายหน คือเกิดตัวกู-ของกูหนหนึ่ง ก็เรียกว่ามีภพมีชาติหนหนึ่ง; แล้วเดือนหนึ่ง
ก็มีได้หลายร้อยหน, ปีหนึ่งก็มีหลายพันหน, หลายพันภพชาติ แล้วตลอดชาตินี้
ก็มีหลายหมื่นหลายแสนภพชาติ ฉะนั้นเราจะต้องรู้จัก **สิ่งที่เรียกว่าภพว่าชาติ** ที่มี
อยู่ในชีวิตประจำวัน วันหนึ่งหลาย ๆ หนนี้.

ที่นี้จะเห็นได้ทันทีว่า เรื่องปัจจัยสมุปบาทนี้ เป็นเรื่อง **ที่นี้** และ **เดี๋ยวนี้**;
ไม่ใช่รอต่อตายแล้ว หรือต้องกินเวลาตั้ง ๓ ชาติ จึงจะมีปัจจัยสมุปบาทสักรอบหนึ่ง
ที่แท้ในวันหนึ่งๆมีตั้งหลาย ๆ หน : **เมื่อใดมีเวทนา มีตัณหาอุปาทาน เมื่อนั้น
มีรอบของปัจจัยสมุปบาท และมีภพมีชาติ**; ทำให้เห็นได้ว่ามันมีในชีวิตประจำวัน
ของคนทุกคน. เหมือนกับยกตัวอย่างเมื่อตะกั้นแล้วว่า เด็กสอบไล่ตก, หรือว่า

นางสาวคนนั้นเขาเป็นทุกข์เพราะแฟน; นี่เป็นตัวอย่างธรรมดาสามัญ ในชีวิตประจำวัน.

ที่ปัญหามันก็เหลืออยู่ว่า จะอธิบายกันอย่างไรจึงจะเห็นได้ว่า **มีอวิชชา สังขาร วิญญาณ นามรูป आयตนะ ผัสสะ** ครอบงำก่อนจะเกิดเวทนาขึ้นมาได้เท่านั้นเอง.

เรื่องนี้ไม่ยาก : ตัวการตัวร้าย ตัวที่เป็นเรื่องยุ่งยาก มันอยู่ที่เวทนา. เวทนาเรารู้จักกันดีอยู่แล้ว มันก็เกิดอยู่เป็นประจำแล้ว รู้จักเวทนามากแล้วกัน. ถ้าอยากรู้มากไปกว่านั้น ก็สาวขึ้นไป ๆ, เวทนามาจากผัสสะ; ผัสสะก็มาจากอายตนะที่ปรุงขึ้นเฉพาะ; อายตนะก็มาจากนามรูปที่ปรุงขึ้นเฉพาะ, นามรูปก็มาจากวิญญาณที่ปรุงขึ้นเฉพาะ; วิญญาณก็มาจากสังขารที่ปรุงขึ้นเฉพาะ; แล้วสังขารก็มาจากอวิชชา อันเป็นต้นตอ : อย่ามีอวิชชาอย่างเดียว สิ่งเหล่านี้เป็นมีไม่ได้. นามรูปอย่างที่เป็นทุกขนั้นจะไม่เกิด; อายตนะอย่างที่จะเป็นทุกขนั้นจะไม่เกิด; ผัสสะอย่างนั้นจะไม่เกิด; มันเกิดอย่างอื่น คือเกิดอย่างที่ไม่เป็นทุกข. ดังนั้น อวิชชาอย่างเดียวเท่านั้น ที่มันสร้างนามรูป, กาย, ใจ, อายตนะ, ผัสสะ, เวทนา, ในทางที่จะเป็นทุกขทั้งหมด.

นี่ขออย่า ขอดื้อนอนอยู่เสมอ, ให้เข้าใจคำว่าภาษาธรรม กับภาษาคนให้ดี. คำว่า “เกิด” ในทางภาษาคน หมายความว่าเกิดการเกิดจากท้องแม่; คำว่า “เกิด” ในภาษาธรรมหมายถึงมันเกิด **เมื่อสิ่งนั้นมันทำหน้าที่ของมัน ในลักษณะที่จะเป็นทุกข คือประกอบอยู่ด้วยอวิชชาเป็นมูลเหตุ.** นี่เวลานี้นามรูปยังไม่ได้เกิด เพราะยังไม่ได้ทำหน้าที่ “ตัวกู” — “ของกู” อะไร แม้แต่ว่านั่งฟังเทศน์อย่างตั้งใจอย่างนี้ ก็ไม่ใช่ต้นเหตุอุปาทานอะไร มันเป็นเรื่องที่เป็นไปตามธรรมดา ยังไม่มีปัจจัยสมุปบาท. ที่พูดมาทั้งหมดนี้ ก็เพื่อให้เป็นการเข้าใจล่วงหน้าว่า **ภาษาปัจจุสมุปบาท** นั้นเป็นภาษาธรรม มีความหมายเฉพาะ; อย่าเอาความหมายภาษาชาวบ้านไปใช้เข้า จะฟังไม่ถูก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเช่นคำว่า “เกิด”.

ข้อสำคัญข้อต่อไป ก็คืออยากจะทำให้ท่านทั้งหลายทราบว่ **ปัจจุสมุปปาทนั้น** **มันคือเรื่องอริยสัจสี่พิสดาร** : ปฏิจุสมุปปาทฝ่ายสมุทยวาร คือฝ่ายเกิดนั้น มันเป็นเรื่องสมุทัยในอริยสัจ : อวิชชาให้เกิดสังขาร, สังขารให้เกิดวิญญาณ, วิญญาณให้เกิดนามรูป, เกิดอายตนะ, ผัสสะ, เวทนา, ตัณหา, อุปาทาน, ตลอดจนาย นี้เรียกว่า ปฏิจุสมุปปาทฝ่ายสมุทยวาร. นี่แหละคือทุกขสมุทัยในอริยสัจสี่.

ทีนี้ปัจจุสมุปปาทฝ่ายนิโรธวาร ที่ว่าเพราะอวิชชาดับ สังขารดับ, เพราะสังขารดับ วิญญาณดับ, เพราะวิญญาณดับ นามรูปดับ, เพราะนามรูปดับ สฬายตนะดับ, ผัสสะดับ, เวทนาดับ, ตัณหาดับ, อุปาทานดับ, ภพดับ ชาติดับ; นี่เป็นเรื่องดับ; อย่างนี้เรียกว่านิโรธวาร. นี่ก็คือ ทุกขนิโรธอริยสัจสี่ในเรื่องอริยสัจสี่.

ส่วนตัวความทุกข์นั้นตรัสเหมือนกับในที่อื่น ๆ. ส่วนตัวหนทางให้ถึงความดับทุกข์ก็ตรัสเหมือนกัน คือตรัสสมรรถมีองค์แปด; ฉะนั้นปัจจุสมุปปาทนั้น คือเรื่องอริยสัจสี่ ที่กล่าวโดยละเอียด : แทนที่จะกล่าวว่าตัณหาให้เกิดทุกข์สั้น ๆ ลุ่น ๆ เช่นนี้; ก็แยกตรัสกล่าวเป็น ๑๑ อย่าง เป็น ๑๑ อาการ เป็นปัจจุสมุปปาทไปเลย : แทนที่จะพูดสั้น ๆ ว่า ดับตัณหาเสียเป็นการดับทุกข์อย่างนี้ ก็กลายเป็นดับอวิชชา, ดับสังขาร, ดับวิญญาณ ฯลฯ เรื่อยมาเป็น ๑๑ อาการ; นี่มันละเอียดกว้างขวางอย่างนี้. แต่ถึงอย่างนั้น ก็ไม่พ้นจากความเป็นเรื่องเดียวกัน คือเรื่องอริยสัจสี่นั่นเอง..

การอธิบายปัจจุสมุปปาทที่ผิดหลัก

ทีนี้เราก็ดูกันต่อไป ถึง **เหตุการณ์ที่สำคัญ** **ที่สำคัญที่สุด** คือการอธิบาย **ปัจจุสมุปปาทผิดหลัก** **แล้วก็ไม่เป็นพุทธศาสนา**; **แล้วก็ไม่มียุทธศาสตร์** **แล้วก็มีแต่ให้โทษ**.

การอธิบายปัจจุสมุปปาทสายเดียว คร่อมถึง ๓ ชาตินั้น **ผิด** : ผิดหลักในพระบาลี; ผิดทั้งโดยทางพยัญชนะ และโดยอรรถะ :

โดยพญานะนั้น พระพุทธเจ้าก็ตรัสติดต่อกันมาอย่างไม่มีอะไรแทรกแซงได้ ดังข้อความในตอนที่ได้อ่านพระบาลี เรื่องการค้นคว้าปฏิจสุมุปาบทก่อนตรัสรู้ให้ฟังแล้ว ว่าอวิชชาให้เกิดสังขาร, สังขารให้เกิดวิญญาณ, วิญญาณเกิดนามรูป, นามรูปให้เกิดอายตนะ, อายตนะให้เกิดผัสสะ, แล้วมันติดต่อกันมาอย่างนี้ ไม่มีขาดตอน ไม่มีตัดตอน ไม่มีไขว้ไม่มีเขว. พอไปพูดให้ไขว้ให้เขว มันก็ผิดหลักทางพญานะนี้.

ในทางอรรถะมันก็ผิด : ผิดที่เห็นได้ง่ายๆ ก็คือว่า การตรัสปฏิจ-
สุมุปาบทนี้ เป็นการตรัสเพื่อให้คนรู้เรื่องมัจฉาทิฎฐิ แล้วทำลายความยึดมั่นถือมั่น
ว่าอัตตา ว่าสัตว์ ว่าบุคคลเสีย จึงได้ตรัสให้มันติดต่อกันไปเรื่อยทั้ง ๑๑ อากาโร เพื่อให้
มองให้เห็นว่า ไม่มีตรงไหนจะเป็นอัตตาตัวตนได้.

ที่นี้ผู้มาอธิบายกันเสียใหม่ โดยให้ปฏิจสุมุปาบทสายเดียวคร่อม ๓ ชาติ
แล้วให้เนื่องเป็นคน ๆ เดียวกัน : กิเลสของคนในชาติก่อน ทำให้เกิดวิบากในชาตินี้,
ตอนหนึ่ง; วิบากในชาตินี้มี แล้วทำให้เกิดกิเลสในชาตินี้ใหม่ แล้วทำให้เกิดวิบาก
ในชาติหน้า.

เมื่อสอนปฏิจสุมุปาบทอย่างนี้ มันกลายเป็นสอนเรื่องอัตตา กลายเป็น
สอนว่ามีอัตตาตัวตน สัตว์ บุคคล เวียนว่ายในสังสารวัฏฏ์เหมือนกับมัจฉาทิฎฐิของ
ภิกษุชื่อ สาคิ เกวฏฐบุตร ที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนั้น. เรากลับไปสอนให้มีอัตตา
ในเมื่อพระพุทธเจ้าท่านสอนเรื่องปฏิจสุมุปาบทนี้ สอนเพื่อไม่ให้มีอัตตา. ท่านได้
ตรัสเป็นหลักชัดๆ ไว้อย่างนั้นแล้ว เรามากลบอธิบายไปเสียใหม่กลายเป็นมีอัตตาอีก.

ข้อนี้ถ้าเราเอาหลัก เช่นมหาปเทศมาเป็นเครื่องวัด เป็นเครื่องทดสอบ
เราจะรู้ทันทีว่า สอนอย่างนี้ผิด อธิบายอย่างนี้ผิด; เพราะมันย้อนกลับไปมีอัตตา :
มันไปเข้ากันได้กับฝ่ายที่มีอัตตา แล้วมันเข้ากันไม่ได้กับฝ่ายที่ไม่มีอัตตา; เพราะ
ฉะนั้นที่มีอัตตา, จึงผิดหลักพระพุทธศาสนาซึ่งสอนว่าไม่มีอัตตา, ฉะนั้นถ้าท่าน

หลักปฏิบัติ คับทุกข์ โดยอย่าให้กระแสปัจจัยสมุปบาทเกิดได้

๓๗๗

ผู้ใดเข้าใจปัจจัยสมุปบาท ไปในลักษณะที่จะไม่ให้มีอสังขารได้แล้วนั้นนั้นแหละคืออริย.
แต่ถ้าเข้าใจไว้ในทำนองที่มีอสังขารขึ้นมา มันก็คือผิด : การอธิบายปัจจัยสมุปบาท
ในลักษณะคร่อมกัน ๓ ชาติจึงผิด เพราะสอนให้เกิดความคิดว่ามีอสังขาร. ถ้าอธิบาย
ติดต่อกันไปอย่างหลักในพระบาลีโดยตรง อย่าไปแก้ไขอะไร ไม่มีทางจะเกิดอสังขาร
นั้นแหละจึงจะถูกต้อง.

อธิบายผิดกันมาตั้งแต่เมื่อไร

เอาละทีนี้จะพูดต่อไปถึงความรู้ ที่มันจะแน่นแฟ้นยิ่งขึ้นว่า **ทำไมจึงมีการ**
อธิบายผิด ? และ อธิบายผิดกันมาตั้งแต่เมื่อไร ?

เดี๋ยวนี้ในเมืองไทยก็ดี ในประเทศพม่าก็ดี ในประเทศลังกาก็ดี สอนเรื่อง
ปัจจัยสมุปบาทอย่างเดียวกัน แทบทั้งนั้น คือสอนตามข้อความที่มีอธิบายอยู่ในคัมภีร์
วิสุทธิมรรค. เรื่องมี ๓ ชาติ คร่อม ๓ ชาตินี้ พวกฝรั่งชั้นเก่งที่สุดก็มาถือเอาตามนั้น,
อธิบายเอาตามนั้นเป็นคัมภีร์เป็นแนวไปเลย. แปลว่าทุก ๆ ประเทศที่เป็นพุทธบริษัท
เขาก็กาลังสอนปัจจัยสมุปบาทชนิดที่คร่อม ๓ ชาติ, สายเดียวคร่อม ๓ ชาติ; กันอยู่
ทั้งนั้น. นี่เมื่อผมพูดอะไรแปลกออกไป ก็อาจจะต้องถูกตำหนิจากคนทั้งโลกก็ว่าได้.
ผมกำลังพยายามที่จะชี้ให้เห็นว่า ไม่มีทางที่จะคร่อมถึง ๓ ชาติ; ดังนั้นเราก็คง
ติดตามว่ามีการอธิบายผิดได้อย่างไร ? อธิบายผิดกันมาตั้งแต่เมื่อไร ?

อธิบายผิดกันมาตั้งแต่เมื่อไร อันนี้รู้ได้ยาก; แต่ข้อที่ว่าอธิบายผิด รู้ได้ง่าย
เพราะมันผิดจากพระบาลีเดิม และเพราะผิดความมุ่งหมายของปัจจัยสมุปบาทที่ทรง
สอนเพื่อให้ทำลายอสังขาร ฉะนั้นจึงถือว่าอธิบายผิด. สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรม
หลวงชินวราลงค์ วัดบวรนิเวศ; ท่านทรงมีความเห็นว่าเรื่องนี้ อธิบายผิดกันมา
ตั้งพันปีแล้ว; ท่านก็ไม่ทรงศรัทธา ในการที่จะอธิบายปัจจัยสมุปบาท คร่อม ๓ ชาติ;
แล้วท่านก็อธิบายไปในทำนองว่า มันคร่อมอยู่เพียงชาติเดียว; แต่แล้วก็ไม่น่าพระทัย
ที่จะอธิบายรายละเอียด ก็เลยทิ้งไว้ลู่ ๆ แต่ข้อที่ท่านทรงยืนยันความเข้าใจของท่าน
ก็คือ **มันลงจะอธิบายผิดกันมาตั้งพันปีแล้ว** ข้อนี้ผมก็เห็นด้วยพระองค์ท่าน; แต่

ผมว่าอาจจะเลยไปถึงว่าเกินกว่าพันปี อธิบายผัดกันมาเกินกว่าพันปี เพราะว่าหนังสือวิสุทธิมรรคนั้น มีอายุตั้ง ๑,๕๐๐ ปีแล้ว.

ในหนังสือวิสุทธิมรรคนั้น อธิบายปฏิจสุมุปปาทเริ่มเป็น ๓ชาติทั้งนั้น คร่อมถึง ๓ชาติทั้งนั้น แล้วในการแต่งคัมภีร์วิสุทธิมรรคนั้น พระพุทธโฆษาจารย์ก็ยังเขียนไว้ว่า **อธิบายตามที่เขามีก่อนอยู่แล้ว** ด้วย; ประเดี๋ยวจะเอามาอ่านให้ฟังสำหรับคำพูดของพระพุทธโฆษาจารย์. เรื่องมันมีหลักฐานว่า ท่านอธิบายตามที่มียุติบายกันอยู่ก่อนแล้ว ฉะนั้นสมัยของท่านมันก็ตั้ง ๑,๕๐๐ ปีแล้ว และถ้าต่อไปจากนั้นอีก มันก็เกือบ ๒,๐๐๐ ปี หรือเกิน ๒,๐๐๐ ปี ผมมีความเห็นว่า อาจจะอธิบายผัดกันมาตั้งแต่หลังสังคายนาครั้งที่ ๓ คือ พ.ศ. ประมาณ ๓๐๐ ก็ได้; ดังนั้นก็แปลว่า ผัดกันมาตั้ง ๒,๒๐๐ ปี มันจะต้องอธิบายผัดกันมาตั้ง ๒,๒๐๐ ปีมาแล้ว ไม่ใช่ ๑,๐๐๐ ปี อย่างสมเด็จพระสังฆราชเจ้าท่านว่า. ประเดี๋ยวจะชี้ให้ดู.

ถ้าจะพูดว่าเมื่อไรให้แน่นอนนั้น ต้องค้นหาหลักฐานทางโบราณคดี; มันลำบากมากไปอีก. แต่เมื่อเราพูดกันอย่างนี้ ที่ไม่มีทางจะผัดได้ ก็ต้องพิจารณาถึงข้อที่ว่า ทำให้จึงเกิดการอธิบายอย่างนั้นขึ้น. ขอให้ฟังดูให้ดี ๆ ว่า ทำให้จึงเกิดการอธิบายแหวกแนวของพระพุทธเจ้าไปได้ ในเมื่อพระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้เป็นหลักอย่างนี้ ไม่มีทางจะคร่อม ๓ ชาติ; แล้วทำไมมันจึงไปคร่อม ๓ ชาติ และให้มีอัตราขึ้นมาได้.

ข้อนี้ผมตั้งข้อสันนิษฐานว่า มันมีได้โดยที่ไม่รู้, เกิดไม่รู้, เกิดเข้าใจไม่ได้ แล้วก็เดาหรือสันนิษฐานกันโดยไม่เจตนาอย่างหนึ่ง. เพราะว่าเรื่องปฏิจสุมุปปาทเป็นเรื่องที่ลึกซึ้งที่สุดในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าก็ตรัส และใคร ๆ ก็ยอมรับว่ามันเป็นเรื่องลึกซึ้งที่สุด. ที่นี้พอมาถึงสักประมาณ ๓ - ๔๐๐ ปีเกิดเข้าใจไม่ได้ ก็เริ่มเกิดความคิดแตกแยก; ที่นี้ต่อมาอีกมันก็แตกแยกหนักเข้า ๆ จนกระทั่งกลายเป็นตรงกันข้ามไป. อย่างนี้เรียกว่า **ไม่มีใครเจตนาอธิบายให้ผัด; มันเป็นเพราะความไม่รู้.**

ที่นั่นมาเดกันดูอีกทีทางหนึ่งดีกว่า ว่าจะมีทางเป็นไปได้ไหมว่า อาจจะเกิดมี
หนอนบ่อนไ้ขึ้นในพุทธศาสนา : มีคนขบถทรยศเป็นหนอนบ่อนไ้ เกิดขึ้นใน
พุทธศาสนา แกล้งอธิบายเรื่องปัจจัยสมุปบาท ซึ่งเป็นหลักของพุทธศาสนาให้ผิดเสีย
คือให้เป็นสัสสตทิฐิในอินดู หรือกลายเป็นศาสนาพราหมณ์ ปัจจัยสมุปบาทของ
พระพุทธเจ้า ไม่มีทางที่จะมีอตัตา, ชีโว, อาตมันหรืออะไรทำนองนั้น; ไม่มีทางที่
จะเป็นอย่างนั้น เพราะว่านี่ของพุทธ. แล้วถ้ามีใครมาอธิบายปัจจัยสมุปบาท
ซึ่งเป็นหัวใจของพุทธศาสนา ให้มันเกิดคร่อม ๓ ชาติอย่างนี้ มันก็เกิดเป็นอตัตา
ขึ้นมา เขาก็กลืนพุทธศาสนาสำเร็จ.

ถ้าว่ามีเจตนาเลวร้ายกันถึงขนาดนี้ ก็แปลว่า ต้องมีคนแกล้งอธิบายขึ้นมา
ให้มีข้อให้เกิดอตัตาขึ้นมาในพุทธศาสนา แล้วศาสนาพราหมณ์ก็กลืนศาสนาพุทธ
รูปเดียวหมดโดยกระทันหัน, นี่เป็นเรื่องสันนิษฐานในแง่ที่เลวร้ายอย่างนั้นก็มีได้.

อีกทางตรงกันข้าม ก็คือผลออกไปหรือโง่ไป อธิบายไปด้วยทุนรอนคือความรู้
ที่ผู้อธิบายมีอยู่เดิม. ก็อาจจะผิดไปโดยไม่ทันรู้ เพราะว่าเข้าใจไม่ได้, ก็อาจจะมิได้
เหมือนกัน. แต่อย่างไรก็ตาม จะเจตนาหรือไม่เจตนา ผลมันก็เหมือนกัน.

พุทธศาสนาสูญไปจากประเทศอินเดีย รู้ไหม? ว่าเพราะอะไร? เขาว่า
กันว่าเพราะอย่างนั้น เพราะอย่างนี้ เพราะอย่างโน้น เช่นเพราะข้าศึกภายนอก เข้ามา
ย่ำยี ผมว่าไม่น่าเชื่อ; ผมเห็นว่า **พุทธศาสนาสูญไปจากประเทศอินเดีย เพราะว่า**
พุทธบริษัทเริ่มตีความ ของ หลักพุทธศาสนาผิดเอง : อธิบายพุทธศาสนาผิดเสียเอง
เช่น **อธิบายปัจจัยสมุปบาทที่เป็นพุทธแท้ ๆ ให้กลายเป็นอินดูหรือเป็นพราหมณ์**
ไป; คือกลายเป็นคร่อม ๓ ชาติ กลายเป็นมีอตัตาไป. เพียงเท่านั้นเท่านั้น
มันก็เป็นไปโดยพฤตินัยแล้ว นั่นแหละโดยความจริงแล้ว พุทธศาสนาหมดไปจาก
ประเทศอินเดียทันทีเลย : **พออธิบายปัจจัยสมุปบาทผิด กลายเป็นมีอตัตาตัวคนไป**
แล้ว ก็แปลว่าพุทธศาสนาหมดแล้ว ไม่มีเหลืออยู่แล้ว ในประเทศอินเดีย คือ
ได้ไปผนวกเป็นศาสนาพราหมณ์ที่ม้อาตมันเสียแล้ว!

นี้แหละต้องมีการอธิบายผัดกันมาตั้งแต่เมื่อมีเหตุการณ์อย่างนี้ โดยเจตนา หรือโดยไม่เจตนา ก็ยังรู้กันได้อยาก. ศาสนาพราหมณ์เป็นข้าศึกแก่พุทธศาสนา ต้องการจะกลืนพุทธศาสนา ฉะนั้นก็ต้องมีผู้พยายามจะกลืน. นี่จะเป็นสิ่งที่มิได้ ไม่ใช่ แก่งใส่ร้าย. พุทธศาสนาไม่ใช่สัสสตทฤษฎี จึงไม่ได้พูดว่ามีสัตว์, บุคคล, ตัวตน; มีคนนั้นเวียนว่ายตายเกิดเป็นคนนั้นไปเรื่อย. พุทธศาสนาไม่มีสัตว์ ไม่มีคน แต่แล้ว ก็กลายมาเป็นพูดให้มีสัตว์ มีคน เวียนว่ายไปในกระแสแห่งปฏิจจสมุปบาท ๓ ภพ ๓ชาติเรื่อยไป อย่างนี้พุทธศาสนาก็คือสลายหมด.

ทีนี้ หลักฐานอะไรก่อนหน้านั้น มันไม่มีเป็นตัวลายลักษณ์อักษร; เพิ่งมีลายลักษณ์อักษรชุด ในสมัยที่มีหนังสือวิสุทธิมรรค : ข้อความในหนังสือวิสุทธิมรรค ก็แสดงไปในลักษณะที่ว่ามี ๓ ภพ ๓ชาติ มีปฏิสนธิวิญญาณ คือ ตอนต้นของปฏิจจสมุปบาท แล้วไปเกิดภพใหม่มีวิบาก, แล้วก็มีการสืบสำหรับจะไปเกิดในภพหน้าอย่างนี้. หลักฐานที่เป็นตัวหนังสือชุดเช่นนี้ มีในคัมภีร์วิสุทธิมรรค; นี่มันก็เพียง ๑,๕๐๐ ปี.

ถ้าก่อนหน้านั้นก็จะนึกไปถึงว่า เมื่อสมัยทำสังคายนาครั้งที่ ๓ ซึ่งมีการจับพระสีก ว่าพระองค์ไหนเป็นพระปลอมก็จับสีก พระองค์ไหนเป็นพระแท้ไม่ต้องสีก. ในการชำระนั้น ก็มีการถามเรื่องหลักธรรมว่า ท่านมีความเห็นอย่างไร เกี่ยวกับหลักพุทธศาสนา. ถ้าองค์ไหนตอบไปในการทำนองอวิจชวาที คือว่าไม่แบ่งแยกชีวิตเป็นปฏิจจสมุปบันธธรรม, เป็นขันธ, เป็นธาตุ, เป็นอายตนะ, แล้วก็ไปพูดว่ามีตัวตนอย่างนี้ที่เวียนว่ายตายเกิด อย่างที่ภิกษุสาติเกวฏฐบุตรพูดนั้นแล้ว ก็ถือว่าผู้นี้เป็นพวกอวิจชวาที เป็นมิจฉาทฤษฎี ชนิดสัสสตทฤษฎี แล้วก็จับสีก.

ข้อนี้หมายความว่าในการทำสังคายนาครั้งที่ ๓ นั้น เขาจับพระที่ถือลัทธิว่ามีัตตา, ตัวตน นั้นสีก; เหลือไว้แต่พระที่ไม่ถือว่ามัตตาตัวตนเท่านั้น; เพราะฉะนั้นเค้าเงื่อนมันมีหมอกควัน มาตั้งแต่สมัยสังคายนาครั้งที่ ๓ นั้น มันก็ ๒๒๐๐ ปีมาแล้ว ที่ยอมรับกันว่ามีคนมาปลอมบวชเป็นพระในพุทธศาสนา แล้วมีความเห็นเป็นตัวเป็นตน ว่ามีตัวมีตนนี้. ข้อนี้เองพอที่จะเป็นเค้าเงื่อนที่จะทำให้เกิดการอธิบาย

ที่มีตัวตนขึ้นมา ในพระพุทธศาสนา. แม้จะถูกจับสึก ก็คงไม่หมด คงเหลือรอดอยู่, หรือแม้ที่ถูกสึกไป ก็ยังไปพูดไปสอนได้อีกอยู่ดี, ในฐานะเป็นคนปลอมเข้ามา.

สรุปความแล้ว ก็อยากจะกล่าวว่า ก่อนสังคายนาครั้งที่ ๓ ขึ้นไป คือว่า ก่อน พ.ศ. ๓๐๐ ขึ้นไปนั้น หลักธรรมยังบริสุทธิ์อยู่; **พอหลังจากนั้นก็เริ่มเลอะ** **เลือนมาในทางที่จะมีตัวมีคน.** นี่มันผิดกันมาตั้งแต่เมื่อ. **พระ พุทธศาสนา** **สูญไปจากอินทรีย์เห็น ๆ กันอยู่.** แล้วทำไมศาสนาไซนะหรือศาสนานิกรณ์ ที่เขาเรียกกันผิด ๆ ว่าศาสนาเซน มันไม่สูญจากอินทรีย์แล้ว? ก็เพราะยังไม่เปลี่ยนหลักอะไร; มีหลักเดิมอย่างไร ก็มีอยู่อย่างนั้น ดังนั้นจึงไม่สูญ.

พุทธศาสนาเกิดไปเปลี่ยนหลัก จากไม่มีตัวตน กลับมามีตัวตน; มันก็สูญ ก็เรียกว่าสูญได้โดยอัตโนมัติในทันทีนั้น. พอเริ่มมีตัวตนเข้ามาในพุทธศาสนาแล้ว พุทธศาสนาก็สูญจากอินทรีย์ นี่ก็คือเหตุการณ์ที่ว่าปฏิจสมุปบาทเริ่มอธิบายผิด. แต่หลักฐานที่มีอยู่เป็นลายลักษณ์อักษรก็คือหนังสือคัมภีร์วิสุทธิมรรค. ประเดี๋ยวเราจะลองวิจารณ์หนังสือคัมภีร์วิสุทธิมรรคกันดู. ในตอนนี้อย่างไรจะพูดแต่เพียงว่า ได้มีการอธิบายปฏิจสมุปบาท ผิดพระพุทธประสงค์ดั้งเดิมกันมาตั้งแต่เมื่อไร.

เหตุที่ทำให้อธิบายผิด

ที่นี้ เหตุที่ทำให้อธิบายผิด อย่างที่เรียกว่าไม่ใช่ในทางร้าย ไม่ใช่มีใครแก่งเป็นหนอนบ่อนไส้ แต่เป็นไปในทางที่มันผิดเอง เพราะใจไม่รู้ มันก็มีอย่างที่ว่ามาแล้วว่า เพราะไม่เข้าใจในภาษาธรรม; เข้าใจแต่ภาษาคน; ภาษาที่เคยเข้าใจในภาษาธรรมมันก็เลือนหายไปหมด จนเหลือแต่ภาษาคน ที่นี้ก็อธิบายกันไปตามภาษาคน มันก็เป็นสัสสตทิฐิขึ้นมา. เพราะฉะนั้นเราจะต้องทำความเข้าใจในภาษาคนและภาษาธรรมกัน ในส่วนที่สำคัญที่สุดอีกครั้งหนึ่ง คือคำว่า “คน” กับคำว่า “นามรูป”.

ถ้าเราเรียกกันตามภาษาชาวบ้าน หรือภาษาคน ก็เรียกตัวเรานี้ว่า “คน”; ถ้าเรียกในภาษาธรรมเราไม่เรียกว่า “คน” แต่เราเรียกว่า “นามรูป” คือกายกับใจ.

ทีนี้จะเรียกว่าคนหรือจะเรียกว่านามรูปก็ตามใจเถิด มันยังมีปัญหาอยู่ที่ว่า มันมีการเกิดดับเท่าไร? อย่างไร? คนหรือนามรูปนี้แหละ มันมีการเกิดดับอยู่อย่างไร?

ถ้าถามอย่างนี้คำตอบมีถึง ๓ ชั้น ลึกซึ้งกันอยู่ถึง ๓ ชั้น คือ :—

(๑) นามรูปเกิดดับ เกิดดับๆๆๆ อยู่ทุกขณะจิตนี้, จัดเป็น **ชั้นที่ไม่ใช่ใครรู้** หรือไม่มีใครอยากรู้ และไม่จำเป็นต้องรู้ ว่านามรูปกายใจของเราเกิดดับๆๆๆ อยู่ทุกขณะจิต. นี่เป็นภาษาอภิธรรม เกินความต้องการ; เพราะจิตนั้นมันมีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป ตามระยะของสิ่งที่เรียกว่า ภวังคจิต : เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป รอบหนึ่งนี้เรียกว่าขณะจิตหนึ่ง; แล้วก็ยังเร็วยิ่งกว่ากระพริบตาเสียอีก; ฉะนั้น ตามความหมายนี้เราถือว่า “นาม—รูป” หรือว่าคนๆ หนึ่งนี้เกิดดับๆๆๆ อยู่ทุกขณะจิต นับไม่ทัน : เราไม่มีปากที่จะนับมันทัน เพราะว่าขณะจิตมันเร็วกว่าที่ปากจะนับทัน.

นามรูปหรือคนนี้เกิดดับอยู่ทุกขณะจิต นี้ความหมายหนึ่ง. มันเหมือนกับ frequency ของไดนาโมไฟฟ้านั้น; รอบหนึ่งก็คือไฟฟ้าออกมาทีหนึ่ง รอบหนึ่งไฟฟ้าก็ออกมาทีหนึ่ง ทีนี้มันนาทีละ ๑,๐๐๐ กว่ารอบ มันก็เลยดูไม่ทัน แต่มันก็อาจติดกันเป็นดวงแดงโร่ที่หลอดไฟ ไม่มีกระพริบที่หลอดอย่างนี้. ทีนี้ขณะจิตก็เหมือนกัน : มันถี่ขนาดนั้นจนเราไม่รู้สึกรู้ว่าเราเกิดดับๆๆๆ ; เราต้องอาศัยการศึกษาเรื่องทางจิตชนิดนั้น จึงจะรู้ว่านามรูปหรือคนนี้ มันเกิดดับๆ อย่างถี่รอบอยู่ทุกขณะจิต หรือเร็วยิ่งกว่า frequency ของกระแสไฟฟ้าที่เราใช้อยู่ทุกๆ วันนี้เสียอีก. นี่มันเป็น **เรื่องเกิดดับๆ อีกชนิดหนึ่งไม่เกี่ยวกับปฏิจสุมุปปาท**. ปฏิจสุมุปปาทไม่ได้หมายถึงการเกิดดับชนิดนี้.

การเกิดดับทุกขณะจิตนี้มันเป็นกลไกทางจิตล้วนๆ เป็นความรู้ส่วนเกินประเภทอภิธรรมเพื่อ โดยไม่ต้องเกี่ยวกับปฏิจสุมุปปาท. และคำว่า “เกิด” ในกรณีอย่างนี้ เราไม่ใช่คำว่า “ชาติ” แต่เราไปใช้คำอื่น ว่า อุปาทะ มี อุปาทะ—วิติ—

ภังคะ, อุปาทะ – จิตติ – ภังคะ, อุปาทะ – จิตติ – ภังคะ, ฯลฯ อย่างนี้เรื่อยไป. อุปาทะ = เกิด, จิตติ = ตั้งอยู่, ภังคะ = ดับไป. ใช้คำว่าอุปาทะ, มิได้ใช้คำว่าชาติ; แต่ก็แปลว่า “เกิด” เหมือนกัน. เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป ๆ ถีบยับไม่ทัน นั่นแหละนามรูป หรือคนเราเกิดดับอยู่อย่างนั้นชนิดหนึ่ง.

(๒) อีกชนิดหนึ่ง, นามรูปเกิดดับเหมือนคนธรรมดาสามัญ คือว่าเกิดจากท้องแม่, เรียกว่าเกิดออกมา พอตายเข้าโลงเรียกว่าดับ. ตั้งอยู่ ๘๐ ปีบ้าง ถึง ๑๐๐ ปี ก็มี; ตามธรรมดาคนชั่ว ๘๐ ปี ๑๐๐ ปีนี้ มีเกิดหนึ่งเดียว มีดับหนึ่งเดียว; นี้เกิดดับแค่คำพูด ๒ คำนี้เท่านั้นเอง. พูดว่า “เกิด” ขึ้นมาคำหนึ่ง แล้วทิ้งระยะไว้นานถึง ๘๐ ปี หรือ ๑๐๐ ปี จึงพูดว่า “ดับ” นามรูปหรือคนเกิดหรือดับทำนองนี้กินเวลาถึง ๘๐ ปี หรือ ๑๐๐ ปี อย่างหนึ่ง เป็นคำพูดในภาษาคน. ส่วนภาษาอภิธรรมเพื่อนถีบยับจนนับไม่ทัน : คนเกิดดับ ๆ ถีบยับจนนับไม่ทัน. ที่นี้เกิด – ดับอย่างภาษาโลกนั้นมันกินเวลาถึง ๘๐ ปี ๑๐๐ ปี ทนนับไม่ค่อยไหว : นับว่า “เกิด” ครั้งหนึ่ง แล้วรอไปอีก ๑๐๐ ปี จึงจะนับว่า “ดับ”. ภาษาอภิธรรมเพื่อฝ้ายโน้มน้าวก็เกินไป ภาษาคนฝ้ายนั้นมันก็เกินไป.

(๓) ที่นี้มันยังมีที่ตรงกลาง คือที่เป็นภาษาปัจจัยสมุปบาทที่กำลังกล่าวนั้น. ความเกิดดับของภาษาปัจจัยสมุปบาท ก็คือเกิดขึ้นแห่งเวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง แล้วก็เกิดตณหา แล้วก็อุปาทาน แล้วก็ภพ แล้วก็ชาติ; **นั่นแหละ หละนั่นได้** แล้วเห็น ๆ อยู่ด้วย. ในหัวใจของคนเราเกิดความรู้สึกเป็น “ตัวกู” ครั้งหนึ่ง ก็เรียกว่าชาติหนึ่งภพหนึ่ง; แล้วมันก็อาจนับได้. ถ้าขยันสังเกตก็จดไว้วันหนึ่ง ๆ เราอาจจะพบและจดได้เลย ว่าวันนั้นเราเกิด “ตัวกู” ก็ครั้ง พรุ่งนี้เกิดก็ครั้ง มะรืนนี้ก็ครั้งก็คอยจดไว้ได้. นี้ไม่ได้ถีบยับจนนับไม่ทัน แล้วก็ไม่ได้หมายความว่าเกิดจากท้องแม่ แล้วดับคือเข้าโลง. มันเป็นการเกิด – ดับ เกิด – ดับ ของคนเราหรือนามรูปในลักษณะที่เป็น “ตัวกู – ของกู” ที่ถูกปรุงด้วยอวิชชาครั้งหนึ่ง ๆ.

นามรูปนี้ประกอบด้วยอวิชชาปรุงเป็นอุปาทาน ว่า “ตัวกู – ของกู” เพื่อมีทุกข์ครั้งหนึ่ง ๆ; นี่เรียกว่าชาติหนึ่ง ๆ หรือเกิดดับครั้งหนึ่ง ๆ ที่เราเห็น ๆ กันอยู่เหมือนตัวอย่างที่เล่าให้ฟังข้างต้น นี่แหละวันหนึ่ง ๆ ก็หลายเกิดหลายดับเหมือนกัน. เพราะฉะนั้นขอให้เข้าใจคำว่า **เกิด – ดับ ๆ ในภาษาปฏิจสุมุปาบท** นั้นมีความหมายเฉพาะ คือ **หมายถึงเกิด – ดับของ “ตัวกู” เท่านั้น.** ส่วนการเกิด – ดับในภาษาอภิธรรมเพื่อ หรือภาษาชาวบ้านธรรมดา ที่ว่าเกิดจากท้องแม่แล้วเข้าโลง นั้นมันอีกภาษาหนึ่ง; อย่าเอาไปปนกันระหว่าง ๓ ภาษา. ถ้าปนกันเป็นไม่รู้เรื่องปฏิจสุมุปาบทแน่ เพราะปฏิจสุมุปาบทจะหมายเอาแต่เพียงเรื่องตรงกลาง; ไม่ถึงจนกำหนดไม่ได้, และไม่ห่างจนชาติหนึ่งมีเพียงคนเดียว, กล่าวคือ หมายเอาการเกิดดับแห่งอุปาทานว่า “ตัวกู” ครั้งหนึ่ง; แล้วยิ่งกว่านั้นก็คือให้เห็นการเกิดดับอย่างนี้เป็น **ปฏิจสุมุปบันธรรม** คือเป็นเพียงธรรมชาติที่อาศัยกันแล้วเกิดดับ : อาศัยกันเกิดขึ้น หรืออาศัยกันดับลงไป.

คนเราคนหนึ่ง ๆ เป็นเพียงปฏิจสุมุปบันธรรมขณะหนึ่ง ๆ. กรณีหนึ่ง ๆ; อย่าให้เป็นตัวเป็นตนเป็นอาตมอันอะไรขึ้นมา; เป็นเพียงธรรมชาติซึ่งอาศัยกันเกิดขึ้นแล้วดับลงอยู่เสมอ; จะสมมติเรียกว่าคนก็ได้, จะเรียกว่านามรูปคือกายใจที่กำลังไปด้วยกันก็ได้; มันเป็นเพียงปฏิจสุมุปบันธรรม. มันเป็น “คน” ขึ้นมาเพราะอวิชชาตัณหาอุปาทานที่ทำให้คิดว่าตัวกู. “คน” ชนิดนี้เราจะต้องฆ่ามันเสียให้ตาย. พอฆ่าคนชนิดนี้เสียได้ นั่นแหละคือการดับทุกข์; เพราะคนชนิดนี้เองมันเป็นต้นเหตุของความทุกข์. การที่พระองค์ทรงแสดงปฏิจสุมุปาบท ก็เพื่อจะให้รู้จักป้องกันอย่าให้มีคนชนิดนี้เกิดขึ้นมา แล้วจะได้ไม่เป็นทุกข์ นี่เรียกว่าเกิด – ดับ ๆ ชนิดที่มันเป็นเรื่องของปฏิจสุมุปาบทคืออย่างนี้.

ที่นี้เกิด – ดับอีกชนิดหนึ่งที่เป็น **การเกิด – ดับของวัตถุล้วน ๆ** สิ่งที่เราไม่ถือน่ามีความคิดนึกหรือมีความรู้สึก เช่นการเกิดของหย้าบอนอะไรเหล่านี้ มันเป็นอีกเรื่องหนึ่ง อย่าเอามาปน; เพราะไม่เกี่ยวกับอวิชชาอุปาทานอะไร. ตันหย้า

ต้นบอนมันก็มีชีวิต มันก็เกิดมันก็ดับ แต่มันไม่เกี่ยวกับ อวิชชา ตัณหา อุปาทาน อะไร. อย่าเอามาปนกัน; มันเป็นการเกิด-ดับอีกชนิดหนึ่ง. เรารู้จักคน หรือนามรูปที่เกิด-ดับในแง่ของปัจจัยสมุปบาทเหล่านั้นแล้วกัน. ^๕สิ่งนี้เพื่อจะได้แยกออกจากกันเสียให้ขาด; ให้เด็ดขาดว่า ปัจจัยสมุปบาทตามบาลีเดิมของพระพุทธองค์นั้นไม่แยกเป็น ๓ ชาติ ^๕ แล้วก็เป็นเรื่องที่มีอยู่ในชีวิตประจำวัน, วันหนึ่ง ๆ มีได้หลาย ๆ รอบหลาย ๆ วง.

ที่ไปอธิบาย **คร่อมชาติเป็น ๓ ชาติ** นั้น **เป็นของใคร** **หุบเขื่อนเมื่อไรก็ไม่รู้** **เพิ่งปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษรอยู่ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคเป็นแห่งแรก**; แต่เค้าเงื่อนดูจะมีมาก่อนนั้น. ถ้าอยากจะรู้เรื่องนี้โดยละเอียด เราก็ไปดูตำราเรื่องปัจจัยสมุปบาทอย่างคร่อมชาติที่ครูสอนกันอยู่ในโรงเรียนนักธรรม ตลอดถึงคัมภีร์วิสุทธิมรรคเอง; ก็จะมองเห็นการอธิบายปัจจัยสมุปบาท ในลักษณะคร่อม ๓ ชาติ. โดยหลักใหญ่ก็คือเอาอวิชชา กับสังขารเป็นอดีตเหตุ ในอดีตชาติ; แล้วเอาวิญญาน นามรูปอายตนะ ผัสสะ เวทนา เป็นปัจจุบันผลในปัจจุบันชาติ; และก็เอาตัณหา อุปาทาน กับภพส่วนที่เป็นกรรมภพนี้ มาเป็นปัจจุบันเหตุ ในปัจจุบันชาติ; แล้วก็เอาภพส่วนที่เป็น อุปัตถภพ กับชาติขรามรณะนั้น ไปเป็นอนาคตผลในชาติหน้านั้น; มันจึงได้เป็น ๓ ชาติ

ทบทวนอีกกว่า ๑๑ ปัจจัยการนี้ เอา ๒ อันแรกไปไว้ชาติอดีต, เอา ๘ อันตรงกลางมาไว้เป็นชาติปัจจุบัน, แล้วเอาอีก ๑ นี้ หรือ ๒ ของผลนั้นไปไว้ในชาติที่จะมาทีหลัง, มันคร่อมชาติ ๓ ชาติอย่างนี้; และมีเงื่อนต่อเรียกว่าสนธิ ตรงระหว่างอดีตชาติ จะมาต่อกับปัจจุบันชาตินี้ที่หนึ่ง, แล้วระหว่างตรงกลางของปัจจุบันชาติ ที่มันต่อกันระหว่างเหตุกับผลนั้นอีกทีหนึ่ง, แล้วก็ไปต่อกันตรงที่ว่าปัจจุบันชาติไปต่อกับชาติอนาคตนั้นก็อีกทีหนึ่ง; มันมีสนธิชัด ๆ ลงไปอย่างนี้. แล้วยังมีแปลกใช้คำว่า “อหชา” แปลว่ากาลไกล; เป็นอดีตหชา ปัจจุบันหชา อนาคตหชา; ^๕ผลิตจากในบาลีที่ไม่เคยมีปัจจุบันหชา; จะมีก็แต่ อดีตหชา และอนาคตหชาคือไกล

ฝ่ายอดีต และไกลฝ่ายอนาคต; ส่วนปัจจุบันไม่พูดว่าไกล. เดียวนี้เขาแปลคำ อรรถาธิบายว่า “เวลา” เสีย มันก็เลยใช้ได้ทั้ง ๓ กาละ คือทั้งอดีตทั้งปัจจุบันทั้งอนาคต.

ที่นี้จัดให้อาการต่างๆ ทั้ง ๑๑ อาการนั้น เป็นกิเลสบ้าง เป็นกรรมบ้าง เป็นวิบากบ้าง คืออวิชชาเป็นกิเลสในอดีตชาติ, สังขารเป็นกรรมในอดีตชาติ, แล้วก็วิญญาณ นามรูป อายตนะ ผัสสะ เวทนา เป็นวิบากทั้งหมดในปัจจุบันชาติ, ตัณหา อุปาทาน เป็นกิเลสในปัจจุบันชาติ, แล้วภพส่วนที่เป็นกรรมภพ ก็เป็นกรรมแห่งปัจจุบันชาติ ซึ่งก็จะปรุงชาติอนาคต. ที่นี้ภพส่วนอุปัติภพ กับชาติ ชรา ก็กลายเป็นวิบากในชาติอนาคต; มันเลยได้อดีตชาติ ปัจจุบันชาติ อนาคตชาติ เป็น ๓ ชาติอย่างนี้. อธิบายอย่างนี้เรียกว่าปฏิจสุมุปบาทที่ครอบคลุมไปถึง ๓ ชาติ ในวงเดียว สายเดียว กินเวลา ๓ ชาติ ลองคิดดู.

เรื่องนี้ **สมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมพระวชิรญาณวงศ์ ท่านคร่ำว่า อธิบายกันผิดมาครึ่งพันแล้ว.** ท่านเชื่ออย่างนั้น แล้วท่านก็ไม่ทรงแน่ใจว่าจะอธิบายอย่างไรแน่ ท่านจึงสันนิษฐานว่า มันคงจะสักชาติเดียวละกรรมัง. ที่นี้ผมก็ยังคงเป็นเด็กคือ ที่จะดันทุรังถือเอาตามตัวหนังสือในบาลีที่ว่า รอบหนึ่งของพุดติของจิตในปฏิจสุมุปบาทนี้ มันเหมือนสายฟ้าแลบ เมื่อมันเกิดการปรุงแต่งด้วยอำนาจอวิชชาเรียกว่ารอบหนึ่ง สายหนึ่ง. เพราะฉะนั้น ปฏิจสุมุปบาทนี้เพียงวันเดียวก็มีได้หลายๆ สิบปฏิจสุมุปบาท.

การอธิบายอย่างครอบคลุม ๓ ชาติมันผิด ไม่ตรงตามพระบาลี ที่เห็นอยู่ในบาลีเดิมๆ ในพุทธภาษิตในสูตรต้นตะกัหลายอย่างหนึ่ง, แล้วมัน **ผิดเพราะนำมาซึ่งความคิด ที่เป็นอคตาหรืออาคมน์** ซึ่งเป็นสัสสตทักขณีนอกอย่างหนึ่ง, แล้วที่ร้ายที่สุดมันผิดเพราะใช้ประโยชน์อะไรไม่ได้เลยอย่างหนึ่ง.

การอธิบายปฏิจสุมุปบาทให้เป็น ๓ ชาติคร่อมกันนั้น ไม่มีประโยชน์อะไรเลย เพราะมันใช้ปฏิบัติอะไรไม่ได้. เมื่อเหตุมันอยู่ชาติโน้น ผลมันอยู่ชาตินี้ แล้วจะแก้ไขอะไรได้; แล้วเหตุมีอยู่ชาตินี้จะได้ผลต่อในชาติหน้า แล้วมันจะได้ประโยชน์อะไรกับใคร นอกจากพวกที่ถือสัสสตทักขณีย์ แล้วก็ฟันเอาเท่านั้นเอง.

หลักปฏิบัติ ดับทุกข์ โดยอย่าให้กระแสปัจจัยสมุปบาทเกิดได้

๓๘๑

อันนี้ลักษณะอย่างนี้ไม่ใช่สันทิฏฐิโก ไม่ใช่ชอกาลิโก ไม่ใช่ปัจจัยตั้ง เวทิตัพโพ ญาณุหิ เพราะฉะนั้นจึงถือว่าอธิบายปัจจัยสมุปบาทคร่อม ๓ ชาตินี้ผิด เพราะไม่สมหลัก สันทิฏฐิโก อกาลิโก ปัจจัยตั้ง เวทิตัพโพ ญาณุหิ ด้วย; และไม่เป็นประโยชน์อะไรด้วย เพราะใช้ปฏิบัติอะไรไม่ได้; เพราะนำมาซึ่งสัสสตทิฏฐิ ความเห็นว่าอตตา ว่าตัวตน จะนั้นจึงขอให้เลิกเสียเถอะ แล้วไปถือเอาตามพระบาลีเดิมให้ตรงตามตัวอักษร ให้ตรงตามอรรถะ ตรงตามพยัญชนะ.

พระพุทธโฆษาจารย์

ที่นี้จะพูดถึงพระพุทธโฆษาจารย์กันบ้าง เพราะผมได้พูดค้างไว้แล้วว่า จะพูดถึง.

สำหรับพระพุทธโฆษาจารย์องค์นี้ พุทธบริษัทแทบทั้งหมดเชื่อว่าเป็นพระอรหันต์ ฟังให้ดีๆ นะ พระพุทธโฆษาจารย์นั้น เขาเชื่อกันว่าเป็นพระอรหันต์ ที่ผมไม่มีความเชื่ออย่างไหนหมด : ผมดูแต่ว่าท่านทำอะไร, ท่านพูดอะไร, แล้วอะไรเป็นประโยชน์ก็ถือว่าถูก, อะไรไม่เป็นประโยชน์ก็ถือว่าผิด; โดยส่วนใหญ่จะเห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้มากที่สุด แล้วก็มีประโยชน์มากที่สุด อธิบายเรื่องที่มีประโยชน์ไว้หลายสิบหลายร้อยเรื่อง แต่เรื่องปัจจัยสมุปบาทนั้นผมไม่เห็นด้วยเลย เพราะพูดไปในรูปที่เป็นอาตมัน เป็นศาสนาพราหมณ์ไป.

ผมไม่ได้เคารพหรือเชื่อพระพุทธโฆษาจารย์ ๑๐๐ เปอร์เซนต์ เพราะมีส่วนที่ผมไม่เห็นด้วยอยู่หลายเปอร์เซนต์เหมือนกัน : ผมจะเคารพได้ตั้ง ๙๐ - ๙๕ เปอร์เซนต์ คือว่าใน ๑๐๐ เรื่องนั้นจะเห็นด้วย ๙๕ เรื่อง แต่ ๕ - ๕ เรื่องนี้ไม่เห็นด้วย เช่น เรื่องปัจจัยสมุปบาทนี้เป็นต้น. ถ้าพูดโดยน้ำหนักแล้วก็จะเห็นว่า เรื่องปัจจัยสมุปบาทเพียงเรื่องเดียวนี้ มันจะทำลายน้ำหนักของเรื่องอื่นไปเสียทั้งหมดก็ได้.

เรื่องปัจจัยสมุปบาทนี้ยาก ยากเย็นลึกซึ้งด้วยเหตุอะไรก็ตามใจ แต่ทุกคนยอมรับว่ายากเย็นลึกซึ้งจนถึงกับว่า พระพุทธโฆษาจารย์เมื่อจะอธิบายเรื่องปัจจัยสมุ-

บาทน์ ท่านถ่อมตัวท่านออกตัวน่าประหลาด! ถ้าเรื่องอื่นแล้วท่านเปล่งสีหนาท
องอาจเป็นราชสีห์! เมื่อพระพุทโธษาจารย์ท่านจะอธิบายเรื่องอะไรก็ตาม จะแต่ง
คัมภีร์อะไรก็ตาม จะขึ้นปณามคาถา หรือคำเริ่มเรื่องอย่างองอาจเป็นราชสีห์. แต่
พอถึงเรื่องปฏิจสุมุปปาทน์ท่านกลับถ่อมตัว ในการถ่อมตัวของท่านนั้น แสดงความ
ลึ้งเจ, แล้วออกตัวไว้เต็มที เพื่อจะไม่ให้มีทางผิดเข้ามาหาตัว. คำออกตัวของท่าน
เป็นคำประพันธ์ไพเราะมาก ผมจะอ่านตามตัวหนังสือที่ท่านได้เขียนไว้ เกี่ยวกับเรื่อง
ปฏิจสุมุปปาทน์ว่า :—

“การอธิบายอรรถแห่งปฏิจสุมุปปาท ทำได้ยากนัก
สมดังที่โบราณจารย์กล่าวไว้ว่า ธรรมะ ๔ เรื่องคือ สัจจะ ๑, สัตตะ ๑,
ปฐิสณิ ๑, และปัจจยาการ คือปฏิจสุมุปปาทน์ ๑, นี่เป็นเรื่องที่
เห็นได้ยาก เขามาพูดมาแสดงได้ยาก ข้าพเจ้าคำนวณดูโดยน้ำหนักแล้ว
เห็นได้ว่า การอธิบายเรื่องปฏิจสุมุปปาทน์ไม่ใช่สิ่งที่ทำได้โดยง่าย
เว้นเสียแต่จะทำโดยท่านผู้แตกฉานในอาคมและอริคม. วันนั้นข้าพเจ้า
ตั้งใจจะอธิบายปัจจยาการแห่งปฏิจสุมุปปาท แต่ก็มิได้ไว้ใจว่าจะถึง
ความสมบูรณ์ของแก่น เพราะเป็นเหมือนกับการหยั่งลงไปในมหาสมุทร.
แต่ว่าพระศาสนานี้มนัแห่งการอธิบายที่อาจจะอธิบายได้มากมายหลายแง่
หลายมุม, ทั้งแนวที่ท่านบูรพาจารย์เคยอธิบายไว้ก็ยังมิอยู่ ไม่สูญหายไป.
อาศัยเหตุ ๒ ประการนี้ ข้าพเจ้าจึงปรารภการอธิบายให้กว้างขวาง
ขอให้ท่านทั้งหลายจงสดับเถิด”.

นี่คือคำออกตัวอย่างไพเราะที่สุดของพระพุทโธษาจารย์ เมื่อท่านจะอธิบาย
เรื่องปฏิจสุมุปปาท. ถ้าอธิบายเรื่องอื่นแล้ว ท่านองอาจเหมือนราชสีห์เลย ไม่
ออกตัวแล้วไม่ขอโอกาสอะไรไว้เลย แต่อันนี้ท่านว่ามนัยาก แต่กล้าทำเพราะเหตุว่า
ถือเสียว่าพระพุทโธศาสนานี้ อธิบายได้หลายแง่หลายมุม เพราะฉะนั้นเราต้องอธิบาย
ได้ลึกแก่หนึ่งมุมหนึ่ง; แล้วอีกประการหนึ่งก็คือว่า พระอาจารย์แต่ก่อน ๆ ก็ได้เคย
อธิบายปฏิจสุมุปปาทไว้บ้างแล้ว ฉะนั้นเราก็คือเอาคำอธิบายนั้นได้. แต่ถึงอย่างนั้น

ท่านก็ยังลงเฝ้าการกระทำครั้งของท่าน จะไม่ต้งลงถึงกันสมุทร เหมือนมหาสมุทร มันลึกมาก ที่เราจะหยั่งมันไม่ถึงกันอยู่นั่นเอง; ฉะนั้น ที่ท่านอธิบายไว้มากมาย ละเอียดลออเท่าไร ก็ไม่เป็นการรับรองว่าจะถึงกันของมหาสมุทร.

นี่สรุปแล้วเห็นว่า ท่านยอมรับว่ามันยากอย่างยิ่ง แล้วท่านไม่แน่ใจว่าท่าน จะหยั่งลงได้ถึงกันสมุทร คือหัวใจของเรื่อง คำอธิบายเก่าๆ มีอยู่แล้ว แล้วท่านก็อาจจะ อธิบายได้แง่ใดแง่หนึ่ง ตามความปรารถนาของท่าน เพราะฉะนั้นจึงตัดสินใจอธิบาย ปฏิจจสมุปบาท และแล้วคำอธิบายของท่านมันก็ปรากฏออกมาในรูปที่ว่าคร่อม ๓ ชาติ เพราะมีปฏิสนธิวิญญานจากอดีตชาติมาสู่ชาติปัจจุบัน และชาติปัจจุบันก็ทั้งปฏิสนธิ- วิญญานให้แก่ชาติต่อไป. เมื่อมีแวงแห่งการคร่อม ๓ ชาติมาแล้วเช่นนั้น ต่อมาก็มี การขยายให้แรง ให้หนัก ให้ชัด ยิ่งขึ้นในโอกาสหลังๆ โดยพวกเรารุ่นหลังๆ นี้เอง.

เมื่ออธิบายกันแบบนี้ ปัญหามันเกิดขึ้นว่า เมื่อกิเลสและกรรม เช่น อวิชชา และสังขาร ซึ่งเป็นกิเลสและกรรมแห่งชาตินี้ มันจะไปมีผลต่อชาติหน้าโน้น; มันก็ เป็นอันว่าไม่มีวิบากของกรรมไหน ที่เราจะได้รับในชาติที่ท่านั้นเลย; ก็แปลว่าเรา ไม่มีโอกาสได้รับผลกรรมทันชาติที่เราเฝ้าเห็นเลย. ผู้มีกิเลสหรือผู้ทำกรรมจะไม่ได้ รับผลของกรรมในชาติปัจจุบัน ทันตาเห็นเลย ต้องรอไว้ต่อชาติหน้าเรื่อย.

ถ้าท่านใช้คำว่า **ชาติใน ภาษาธรรม** เป็นอย่างที่ผมพูดเมื่อตะกี้แล้ว มันก็ **ได้รับผลทันตาเห็นทุกวัน ๆ เลย** เป็นอกาลิโก เป็นสันทิฎฐิโกเต็มทีอย่างนี้. การที่ จะไปยืนยันว่ากิเลสและกรรมในชาติอดีตให้ผลในชาติข้างหน้านั้น มันก็ไม่ไหวอยู่แล้ว; ที่นี้เมื่อกล่าวให้เป็นคน ๆ เดียวกัน ทั้งชาติอดีต ชาติปัจจุบัน ชาติอนาคต มันก็กลายเป็น สัสสตทิฎฐิ เป็นอนัตตาคาทิฎฐิไป. มันก็เลยยังขัดขวางกับเรื่องปฏิจจสมุปบาท ที่พระองค์ตรัสไว้เพื่อจะทำลายสัสสตทิฎฐิ และอนัตตาคาทิฎฐิ นั้นเอง.

ความเสียหายใหญ่หลวง ก็คือเราหมดอิสรภาพ ที่จะควบคุมกิเลสหรือกรรม เพราะมันอยู่เสียคนละชาติกับเราเรื่อยไป. ชาตินี้เป็นวิบาก, ตัวเรานี้เป็นวิบาก, เรา นั่งอยู่ที่นั่นเป็นวิบาก, แล้วต้นเหตุของวิบากนี้ คือกรรมและกิเลสที่อยู่ชาติโน้น ชาติที่

แล้วมา; แล้วกิเลสและกรรมที่ชาตินี้มันจะไปมีผลเป็นวิบากชาติหน้าโน้น **เราก็ไม่ได้รับประโยชน์อะไร.** นี่เรียกว่าเราไม่มีอิสรภาพ ในการที่จะได้รับผลแห่งการกระทำของเราทันตาเห็นในชาตินี้; ไม่อาจจะทำอะไรแล้ว ได้รับผลเป็นที่พอใจในชาตินี้ได้ ถ้าอธิบายอย่างนี้.

ทำกรรมในชาตินี้ต้องรอรับผลในชาติหน้า แล้วมันจะน่าสนใจที่ตรงไหน? นั่นแหละมันเป็นข้อที่ผิดหลักความเป็น **สวากุขาตธรรม : สวากุขาโต ภควตา ธมโม** - ธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้ากล่าวไว้ดีแล้ว เป็น **สนทสิฏฐิโก อกาลิโก เอหิปสสิโก**; นั่นมันผิดไปหมดเลย ไม่เป็นสนทสิฏฐิโก, ไม่เป็นอกาลิโก, ไม่เป็นเอหิปสสิโก เวทิตัพโพ. เพราะอธิบายคำว่าชาติผิด เกิดไปคร่อม ๓ ชาติขึ้นมา ในปฏิจจนสมุปบาทสายหนึ่ง. นี่อย่าลืมนึกว่าภาษาที่ใช้กันนี้แหละทำยุ่ง!

เรื่องส่วนตัวพระพุทโธมาจารย์

ทีนี้จะวิจารณ์เรื่องส่วนตัวพระพุทโธมาจารย์กันบ้าง.

ไม่ใช่จ้วงจาบ ไม่ใช่ินินทา ไม่ใช่ใส่ร้าย; แต่เอามาเป็นเหตุผล สำหรับประกอบการอธิบายปฏิจจนสมุปบาทของท่าน ซึ่งมันมีแง่ให้เราตั้งข้อสังเกต. เพียงแต่ตั้งข้อสังเกตว่า พระพุทโธมาจารย์นั้น ท่านเป็นพราหมณ์โดยกำเนิด, ท่านเป็นเลือดเนื้อเชื้อไขของพราหมณ์, ท่านจบไตรเพทอย่างพราหมณ์คนหนึ่ง, มีวิญญาณอย่างพราหมณ์ แล้วจึงมาบวชในพุทธศาสนานี้ แล้วได้รับสมมุติกันในหมู่คนบางพวกว่าเป็นพระอรหันต์องค์หนึ่ง เมื่อ พ.ศ. ร่วมพันปี. นักโบราณคดีถือว่าท่านเกิดทางอินเดียใต้, มีเชื้อชาวมคธ, บางพวกจึงท่านมาเป็นมอญก็มี, ไม่เหมือนในอรรถกถาที่ถือว่าท่านเป็นชาวมัชฌิมประเทศ. ท่านเป็นพราหมณ์โดยเลือดเนื้อ แล้วมาเป็นพระอรหันต์ในพุทธศาสนานี้ แล้วถ้าเกิดไป**อธิบายปฏิจจนสมุปบาทของพุทธให้กลายเป็นพราหมณ์อย่างนี้** มันยิ่งสมเหตุสมผล คือท่าน **เหลวไปก็**ได้. ถ้าท่านเหลวท่านไม่ใช่พระอรหันต์เป็นแน่นอน. ข้อนี้จะว่าอย่างไรก็ต้องพูดอย่างที่เรียกว่า ขอฟ้าแก้วให้ท่านผู้มีสติปัญญาพิจารณาเถิด.

ที่นี้ของทีประหลาด ๆ ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ของพระพุทธโฆษาจารย์นี้ ยังมีอีกบางเรื่องดังที่ผมพูดเมื่อตะกี้. เรื่องปฏิจสมุปบาทคร่อม ๓ ชาตินี้ก็เรื่องหนึ่งแล้ว เราพูดกันเข้าใจแล้ว. ที่นี้ก็เรื่องที่ท่านอธิบายอะไร ๆ ในพุทธศาสนา กลับกลายเป็นพรหมณ์อย่างนี้ มันมีอยู่หลายเรื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเช่นเรื่องโลก หรือ **เรื่องโลกวิทู**.

เมื่อท่านอธิบายบทโลกวิทู ซึ่งเป็นพระพุทธคุณบทนี้ **ท่านอธิบายโลกแบบโลกอย่างพรหมณ์ไปหมด** ตามที่เขาคิดกันอยู่ก่อน. ท่านไม่อธิบายโลกอย่างที่พระพุทธเจ้าอธิบาย : **โลกอย่างพระพุทธเจ้าอธิบายนั้น, ท่านอธิบายว่า โลก ก็ดี เหตุให้เกิดโลก ก็ดี ความดับสนิทแห่งโลก ก็ดี ทางให้ถึงความดับสนิทแห่งโลก ก็ดี ตถาคคได้บัญญัติไว้ในร่างกายที่ยาวประมาณวาหนึ่ง ที่ยังเป็น ๆ ที่มีสัญญาและใจ.**

ข้อนี้หมายความว่า ในร่างกายที่ยาววาหนึ่งเท่านั้น มีทั้งโลก มีทั้งเหตุให้เกิดโลก มีทั้งความดับสนิทแห่งโลก และทางให้ถึงความดับสนิทแห่งโลก คือพรหมจรรย์ทั้งหมดอยู่ในร่างกายที่ยาววาหนึ่ง และเป็นร่างกายที่ยังเป็น ๆ อยู่; ตายแล้วไม่มี. ในร่างกายที่มีชีวิตมีความรู้สึกปกตินั้น ในนั้นมันมีครบ. พระพุทธเจ้าท่านเป็น “โลกวิทู” เพราะท่านรู้โลกอันนี้; เพราะว่าโลกอันนี้คืออริยสัจทั้งสี่ : โลก, เหตุให้เกิดโลก, ความดับสนิทของโลก, ทางให้ถึงความดับสนิทของโลก, มันคือเรื่องอริยสัจ.

ถึงทีจะอธิบายโลกวิทูให้พระพุทธเจ้า หรือถวายพระพุทธเจ้า พระพุทธโฆษาจารย์ ท่านไม่อธิบายโลกอย่างนี้. ที่ท่านอธิบายนั้น ผมว่ามันไม่เป็นพุทธ, คือท่านไปอธิบายโลกอย่างที่เป็นโอกาสโลก เหมือนที่เราได้ยินได้ฟังเรื่องปรัมปรา ในไตรภูมิพระร่วงอะไรทำนองนั้น. มันมาจากความเชื่อปรัมปราของพวกพรหมณ์ว่าโลกกลมเท่าไร กว้างเท่าไร ยาวเท่าไร จักรวาลโตเท่าไร แผ่นดินหนาเท่าไร น้ำหนาเท่าไร ลมหนาเท่าไร เขาพระสุเมรุสูงเท่าไร เขาบริวารสูงเท่าไร หิมวันต์ใหญ่เท่าไร ต้นท้าวใหญ่เท่าไร ไม้ประจำโลก ๗ ต้นเป็นอย่างไร ดวงอาทิตย์ขนาดเท่าไร ดวงจันทร์ขนาดเท่าไร ทวีปอีก ๓ ทวีปใหญ่เท่าไร นี่มันไม่ใช่เรื่องของพุทธเลย.

อธิบายโอกาสโลกอย่างนี้ เพื่ออธิบายคำว่าโลกวิทู ว่าพระพุทธรเจ้ารู้เรื่องนี้อย่างนี้, นี่ผมไม่เชื่อเลย. นี่ขอให้คิดดู อธิบายโอกาสโลก อย่างนั้นมันเป็นเรื่องของพราหมณ์, เรื่องยีนดูเก่าก่อนพุทธกาล.

ที่นี้พออธิบายขึ้นมาถึง **สัตว์โลก** ท่านก็ไปอธิบายเรื่องว่า คือสัตว์ทั้งหลาย มีอินทรีย์ต่างกัน มีรูปในนัยนี้ต่างน้อยบ้างมากบ้าง, อินทรีย์ก็ล้ออ่อนบ้าง, ร่ายบ้าง ร้ายบ้าง เป็นภัพพะบ้าง เป็นอภัพพะบ้าง; ไม่มีโลกอริยสัจจ์ ๔ เลย.

พออธิบายถึง **สังขารโลก** ท่านอธิบายแต่เพียงว่า พระพุทธรเจ้าทรงทราบ เรื่องนามรูป, เรื่องเวทนา, เรื่องอาหาร, เรื่องอุปาทาน, เรื่องอายตนะ, เรื่องวิญญาณฐิติ, เรื่องโลกธรรม ๘, เรื่องสัตตาวาส ๙, เรื่องอายตนะ ๑๐, และอายตนะ ๑๒, ธาตุ ๑๘, อย่างนี้ มันมีแต่เรื่องอย่างนี้ ไม่มีเรื่องอริยสัจจ์ ซึ่งอธิบายโลกครบทั้ง ๔ ความหมาย.

เพราะเหตุดังกล่าวมาจึงถือว่าพระพุทธรโฆษาจารย์ อธิบายคำว่า “โลกวิทู” นี้ เป็นพราหมณ์ได้เสียเป็นส่วนใหญ่, แล้วที่อธิบายเป็นพุทธบ้างก็กระเด็นกระสาย ไม่ตรงตัวโลก ทั้ง ๔ ความหมาย : คือ โลกอย่างหนึ่ง, เหตุให้เกิดโลกอย่างหนึ่ง, ความดับสันติของโลกอย่างหนึ่ง, ทางให้ถึงความดับสันติของโลกอย่างหนึ่ง, ซึ่งมีอยู่ในร่างกายที่ยาวประมาณวาหนึ่ง พร้อมทั้งสัญญาและใจ ซึ่งพระพุทธรเจ้าท่านตรัสเองตรัสแล้วตรัสอีก. เมื่อท่านอธิบายอย่างนี้ ผมว่า “โลกวิทู” ตามแบบของพระพุทธรโฆษาจารย์อย่างนี้ไม่เป็นพุทธ สมกับตามที่ว่าเป็นหัวใจของเรื่อง.

ที่แท้นั้นเรื่องปฏิจสุมุปาบทนี้แหละ เป็นเรื่องอธิบายโลก, อธิบายเหตุให้เกิดโลก, อธิบายความดับสันติของโลก, ทางให้ถึงความดับสันติของโลกไว้, ในร่างกายที่ยาวประมาณวาหนึ่ง. ข้อนี้หมายความว่า เรื่องปฏิจสุมุปาบทฝ่ายสมุทวารกัถิ ฝ่ายนิโรธวารกัถิ มันมีอยู่ในคนที่ยังเป็น ๆ ที่ยาวประมาณวาหนึ่งนี้. **คนยังเป็น ๆ ยังไม่ตาย ยาวประมาณวาหนึ่งนี้ มีปฏิจสุมุปาบททั้งฝ่ายสมุทวารทั้งฝ่ายนิโรธวารอยู่ในนั้น แล้วไม่มีทางที่จะเป็นอัครา ตัวคน สัตว์บุคคลอะไรได้.**

ที่นี้มีเรื่องบางเรื่องที่ทำให้ความยุ่งยาก เช่น จตุปาริสุทธิศีล, หรือศีล ๔ อย่างนี้ ก็ไม่เคยพบในที่อื่น นอกจากในคัมภีร์ของพระพุทธโฆษาจารย์ : ท่านไปตั้งเอาอินทริยสังวรมาเป็นศีลข้อหนึ่ง, แล้วทำให้นักเรียนเรียนลำบาก; แล้วไปตั้งเอาอาชีวนิวัตรมาเป็นศีลข้อหนึ่ง ซึ่งทำความลำบาก, แล้วไปตั้งเอาปัจเจกชนปัจเจกทั้งสี่ คือจิวร บิณฑบาต เสนาสนะ เกสัช มาเป็นศีลอีกข้อหนึ่ง; มันทำให้เป็นศีลที่มีความหมายกำกวมกันไปหมด ลำบากแก่การศึกษาที่มีหลักมีเกณฑ์. การบัญญัติศีลอย่างนี้ไม่มีในพระบาลี มีแต่ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ของพระพุทธโฆษาจารย์ อย่างนี้เป็นต้น.

เรื่องอื่นๆ เช่น **เรื่องนิพพาน ๒** อธิบายอย่างพระอรหันต์ตายแล้วจึงจะเป็นอนุปาทิเสสนิพพาน; พระอรหันต์ที่ยังเป็นอยู่ เป็นอนุปาทิเสสนิพพาน; นี่ยืนยันมากในคัมภีร์วิสุทธิมรรค แล้วก็**ไม่ตรงตามพระบาลี**ในพระไตรปิฎก เช่น **ในอิติวุตตกะเป็นต้น**. มีเรื่องหลายเรื่องที่เราไม่อาจจะเห็นด้วยกับพระพุทธโฆษาจารย์นี้: ผมไม่เห็นด้วยเต็มทั้ง ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์ เพราะมีส่วนที่ยังไม่เข้าใจ หรือว่าปรับกันไม่ได้แบบนี้. นี่ผมพูดมากไปก็ถูกคำโดยผู้ที่เขาถือว่า พระพุทธโฆษาจารย์เป็นพระอรหันต์ ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์. แต่เราแอบมาพูดกันแต่พวกเรา ก็เอาไปวิจารณ์ดูไม่ต้องเชื่อผมก็ได้.

ต่อไปนี้จะพูดถึง **เหตุผลที่ว่าเรื่องปฏิจสมุปบาทนั้น ไม่ใช่เรื่องที่ควรมิ**
๓ ขาคัน, แล้วมันมีเหตุผลอย่างไร? มันมีเหตุผลมากเหลือเกิน.

ข้อ ๑. **เหตุผลอันแรก ก็เกี่ยวกับภาษาคนภาษาธรรมนั่นเอง :** ปฏิจสมุปบาทไม่ใช่ภาษาคนแน่ ตะกุกพูดทีหนึ่งแล้ว ถ้าเรื่องปฏิจสมุปบาทเป็นภาษาคน เรื่องก็จะเป็นไปว่า พอพระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้ว จะต้องสิ้นพระชนม์ค่าตัวโพธิ์นั่นเอง : พออวิชชาดับ, สังขารดับ, วิญญาณดับ, นามรูปก็ดับ; ก็ตายกันที่ตรงนั้นเอง. นี่แหละคือข้อที่แสดงว่า เรื่องปฏิจสมุปบาทไม่ใช่คำพูดในภาษาคน. อวิชชาดับ สังขารดับ วิญญาณดับ นามรูปดับ พระพุทธเจ้าก็ยังไม่สิ้นพระชนม์ที่ตรงนั้น;